

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, обліку і аудиту

Д. І. Бойко

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конспект лекцій

Харків – 2026

Бойко Д. І. Фінансовий аналіз банківської діяльності: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2026. – 89 с.

Конспект лекцій відповідає програмі курсу «Фінансовий аналіз банківської діяльності» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня навчання спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» всіх форм здобуття освіти.

У конспекті лекцій розкрито теоретичні засади аналізу банківської діяльності, що слугують методологічною основою для подальших досліджень. Значну увагу приділено аналізу пасивних операцій банку, зокрема процесам формування та управління ресурсною базою. Висвітлено підходи щодо загального аналізу активних операцій, які характеризують напрями розміщення банківських ресурсів. Окремий розділ присвячено аналізу кредитних операцій як важливого виду активної діяльності банківських установ. Розглянуто методичні підходи щодо оцінювання доходів і витрат банку. Проаналізовано показники прибутковості та рентабельності з метою визначення ефективності функціонування банку. Завершальні теми охоплюють аналіз банківських ризиків і комплексне оцінювання фінансового стану банківської установи.

Іл. 1, табл. 13, бібліогр.: 23 назв.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри фінансів, обліку і аудиту 24 квітня 2026 р., протокол № 8.

Рецензент

доц. Н. М. Лисьонкова

ЗМІСТ

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	5
ВСТУП	5
Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1 Предмет, мета і завдання аналізу банківської діяльності	8
1.2 Методи аналізу та його методичні прийоми	9
1.3 Класифікація видів аналізу, що застосовують у банках	10
1.4 Організація аналітичної роботи в банках. Основні етапи аналізу	13
Тема 2. АНАЛІЗ ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	18
2.1 Аналіз власного капіталу банку	18
2.2 Аналіз зобов'язань банку	22
Тема 3. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	29
3.1 Зміст і завдання аналізу активних операцій банку	29
3.2 Горизонтальний і вертикальний аналіз операцій банку	35
3.3 Аналіз якості активів	36
Тема 4. АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	39
4.1 Аналіз кредитних операцій банку, його завдання та послідовність	39
4.2 Аналіз руху кредитів і якості кредитного портфеля	41
4.3 Аналіз ефективності кредитних операцій банку	49
Тема 5. АНАЛІЗ ДОХОДІВ І ВИТРАТ БАНКУ	51
5.1 Завдання аналізу доходів і витрат комерційного банку	51
5.2 Аналіз доходів банку	52
5.3 Аналіз витрат комерційного банку	56
Тема 6. АНАЛІЗ ПРИБУТКУ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ	59
6.1 Загальний аналіз прибутку банку	59

6.2 Факторний аналіз прибутку	61
6.3 Оцінювання ефективності діяльності банку	64
Тема 7. АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	66
7.1 Сутність і класифікація банківських ризиків	66
7.2 Методи кількісного аналізу рівня ризику	74
Тема 8. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ	78
8.1 Аналіз фінансової стійкості комерційного банку	78
8.2 Аналіз ділової активності банку	79
8.3 Аналіз ліквідності	82
8.4 Аналіз ефективності управління банком	83
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	87

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Тема	Годин
Тема 1. Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності	2
Тема 2. Аналіз пасивних операцій банку	6
Тема 3. Загальний аналіз активних операцій банку	4
Тема 4. Аналіз кредитних операцій банку	4
Тема 5. Аналіз доходів і витрат банку	4
Тема 6. Аналіз прибутковості та рентабельності банку	4
Тема 7. Аналіз банківських ризиків	2
Тема 8. Оцінювання фінансового стану банку	4

ВСТУП

Для сучасного етапу розвитку банківської системи України характерні висока динамічність фінансових процесів, посилення конкуренції, зростання ризиків і підвищення вимог щодо прозорості та ефективності діяльності банківських установ. За цих умов особливої актуальності набуває фінансовий аналіз банківської діяльності як інструмент оцінювання фінансового стану, результативності, надійності, стабільності банків.

Освітня компонента «Фінансовий аналіз банківської діяльності» є складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» першого (бакалаврського) рівня та спрямована на формування у здобувачів освіти системи теоретичних знань і практичних навичок з аналізу фінансового стану, результатів діяльності та рівня фінансової стійкості банківських установ для ухвалення обґрунтованих управлінських, інвестиційних і регуляторних рішень.

Інтегральна компетентність – здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері фінансового аналізу

банківської діяльності, що передбачає застосування сучасних методів і інструментів фінансового аналізу, використання фінансової звітності банківських установ, оцінювання фінансового стану, результатів діяльності, ризиків і фінансової стійкості банків в умовах невизначеності та динамічних змін фінансового середовища.

Заплановані загальні компетентності (ЗК):

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК06. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК07. Здатність вчитися і здобувати сучасні знання.

ЗК08. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК11. Здатність спілкуватися з представниками інших професій груп різного рівня (експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК15. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК01. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- і мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.

СК03. Здатність до діагностики стану банківської системи.

СК04. Здатність застосовувати економіко-математичні методи та моделі для аналізу банківської діяльності.

СК05. Здатність застосовувати знання законодавства у сфері монетарного, фіскального регулювання та регулювання фінансового ринку.

СК10. Здатність визначати, обґрунтовувати і брати відповідальність за професійні рішення.

СК11. Здатність підтримувати належний рівень знань і постійно підвищувати свою професійну підготовку.

Результати навчання (ПР):

ПР04. Знати механізм функціонування банківської системи.

ПР05. Володіти методичним інструментарієм діагностики стану банківської системи.

ПР06. Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для розв'язання фінансових задач.

ПР09. Аналізувати фінансову звітність і правильно інтерпретувати отриману інформацію.

ПР10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати і аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують фінансовий стан банківських установ.

ПР13. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження фінансових процесів.

ПР16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань і змістовно інтерпретувати отримані результати.

Конспект лекцій розроблено відповідно до чинних освітніх стандартів і навчальної програми освітньої компоненти та призначено для здобувачів вищої освіти всіх форм навчання. У ньому послідовно розкрито сутність, методи та інформаційну базу фінансового аналізу банків, наведено систему основних аналітичних показників, а також особливості оцінювання діяльності банків з урахуванням вимог регуляторних органів і міжнародної банківської практики.

Матеріали конспекту лекцій сприятимуть розвитку аналітичного мислення здобувачів вищої освіти, формуванню професійних компетентностей у сфері банківського фінансового аналізу та підготовці до практичної діяльності у фінансово-банківських установах.

Тема 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

- 1.1 Предмет, мета і завдання аналізу банківської діяльності.
- 1.2 Методи аналізу та його методичні прийоми.
- 1.3 Класифікація видів аналізу, що застосовують у банках.
- 1.4 Організація аналітичної роботи в банках. Основні етапи аналізу.

1.1 Предмет, мета і завдання аналізу банківської діяльності

Актуальність аналізу банківської діяльності зумовлена зростанням ролі банківського сектору в забезпеченні стабільності національної економіки в умовах фінансової нестабільності, посилення конкуренції, цифровізації фінансових послуг і підвищених ризиків. Ефективне функціонування банків потребує постійного контролю за фінансовим станом, ліквідністю, прибутковістю і рівнем ризиків, що робить аналіз банківської діяльності важливим інструментом управління. В умовах змін регуляторних вимог і макроекономічних коливань своєчасний комплексний аналіз допомагає виявляти проблемні аспекти діяльності банків, запобігати фінансовим загрозам і забезпечувати їхню стійкість і надійність.

Предметом аналізу банківської діяльності є фінансово-економічні процеси та результати функціонування банку, що виникають у процесі здійснення ним банківських операцій і формуються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

Об'єктами аналізу банківської діяльності є активи і пасиви банку, його капітал, банківські операції, доходи і витрати, фінансові результати, ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, рівень банківських ризиків, ефективність управління ресурсами.

Суб'єктами аналізу банківської діяльності є керівництво та менеджмент банку, його аналітичні та фінансові служби, підрозділи внутрішнього аудиту і ризик-менеджменту, органи банківського нагляду, зовнішні аудитори, а також інвестори, акціонери, кредитори та інші зацікавлені користувачі аналітичної інформації.

Метою аналізу банківської діяльності є комплексне та об'єктивне оцінювання фінансового стану, результатів діяльності та рівня ефективності банку для забезпечення його стабільного розвитку, підвищення прибутковості та своєчасного виявлення потенційних ризиків.

Завдання аналізу банківської діяльності полягають в оцінюванні структури і динаміки активів і пасивів банку, визначенні рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, аналізі доходів, витрат і прибутковості, оцінюванні банківських ризиків, ефективності використання ресурсів і формуванні інформаційної бази для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

1.2 Методи аналізу та його методичні прийоми

У процесі комплексного аналізу банківської діяльності необхідно використовувати таку методіку, яка найбільше сприятиме його ефективності. Під методикою проведення будь-якого аналізу слід розуміти сукупність способів, правил і заходів із найбільш доцільного виконання певної роботи. В аналізі банківської діяльності методика являє собою сукупність аналітичних способів і правил вивчення діяльності банку, спрямованих на дослідження різних об'єктів аналізу. Вони допомагають найповніше оцінити фінансову стійкість і прибутковість банку, ураховувану керівництвом у процесі ухвалення управлінських рішень щодо вироблення подальшої стратегії розвитку банку.

Для комплексного аналізу банківської діяльності використовують горизонтальний і вертикальний аналіз, що дають змогу оцінити динаміку і

структуру активів, пасивів і фінансових результатів банку. Важливе місце займає коефіцієнтний метод, який передбачає розрахунок системи фінансових показників ліквідності, платоспроможності, прибутковості та фінансової стійкості. У процесі аналізу також застосовують факторний метод, що допомагає визначити вплив окремих факторів на зміну основних результативних показників діяльності банку.

Для узагальнення результатів і порівняння діяльності банку в часі або з іншими банківськими установами використовують порівняльний аналіз. Крім того, застосовують економіко-статистичні методи, методи фінансового прогнозування та моделювання, які сприяють оцінюванню тенденцій розвитку банку та обґрунтуванню управлінських рішень.

1.3 Класифікація видів аналізу, що застосовують у банках

В економічній літературі аналіз класифікують за різними ознаками. Ці ознаки доцільно використовувати і для класифікації видів аналізу банківської діяльності.

Інформаційне забезпечення аналізу банківської діяльності охоплює фінансову звітність банку, зокрема **Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів і Звіт про власний капітал**, які відображають майновий стан банку, результати його діяльності та зміни у фінансових ресурсах. Важливу роль відіграють **Примітки до фінансової звітності**, що містять деталізацію статей і розкривають облікову політику та рівень ризиків. Для поглибленого аналізу також використовують **статистичну та регуляторну звітність**, яку подають до Національного банку України і яка містить інформацію про активні й пасивні операції, достатність капіталу, ліквідність і якість кредитного портфеля. Доповнюють інформаційну базу **управлінська звітність банку**, дані бухгалтерського обліку та внутрішні

аналітичні матеріали, що забезпечує комплексність, повноту і достовірність результатів аналізу банківської діяльності.

Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затверджена Постановою Правління НБУ від 21.10.2011 р. № 373, визначає порядок, періодичність складання, подання та оприлюднення фінансової звітності, зразки форм, що входять до складу фінансової звітності, установлює мінімальні вимоги щодо розкриття інформації [9].

Щодо періодичності проведення, то аналіз фінансової стійкості класифікують так: щоденний, щотижневий, місячний, кварталний, річний.

Залежно від спектра досліджуваних питань аналіз банківської діяльності поділяють на два види: повний, тематичний.

За суб'єктами (користувачами) розрізняють аналіз внутрішній і зовнішній. За охопленням досліджуваних об'єктів розрізняють такі види аналізу: суцільний і вибірковий.

Залежно від мети і характеру аналізу розрізняють такі його види:

1 Попередній – проводять до здійснення якоїсь операції для обґрунтування управлінських рішень і планових завдань, прогнозування та оцінювання очікуваного виконання плану, попередження небажаних результатів, а також оцінювання стану рахунків для виявлення можливості здійснення комерційним банком нових фінансових операцій.

2 Оперативний – проводять відразу після певної операції або у випадку зміни ситуації за короткий проміжок часу (добу, декаду тощо); здійснюваний у процесі поточної роботи банку для оцінювання дотримання нормативів ліквідності, норми обов'язкового резервування та інших показників.

3 Підсумковий (заключний) – проводять за певний звітний період часу (місяць, квартал, півріччя, рік). Його цінність полягає в тому, що діяльність банку вивчають комплексно і всебічно за звітними даними відповідного

періоду; цей вид аналізу застосовують для визначення ефективності діяльності комерційного банку за звітний період, оцінювання його фінансового стану, а також виявлення резервів підвищення прибутковості.

4 Перспективний – застосовують для прогнозування основних фінансових показників (капіталу, валюти балансу, обсягу кредитно-інвестиційного портфеля тощо) і результатів фінансової діяльності [1].

Залежно від об'єкта дослідження аналіз банківської діяльності поділяють на такі види:

1 Функціональний – дає змогу виявити спеціалізацію діяльності комерційного банку, його місце в системі розподілу банківських послуг, форми і перспективи взаємодії з іншими контрагентами системи, а також оцінити ефективність і доцільність функцій, виконуваних банком. У результаті такого аналізу виявляють можливості підвищення прибутковості і ліквідності банківських операцій завдяки виключенню неефективних (одночасно з'ясовують ступінь надійності і конкурентоспроможності банку).

2 Структурний – проводять за видами банківських операцій, щоб визначити склад і питому вагу економічних контрагентів за активними і пасивними операціями, а також структуру доходів, витрат і прибутку банку.

3 Операційно-вартісний – завдяки цьому аналізу розширюють уявлення про прибутковість банку, вартість і рентабельність (або збитковість) конкретних операцій. Він дає змогу оцінити значення кожного виду операцій у формуванні прибутку банку і розробити основні напрями депозитно-кредитної політики за кожним контрагентом для максимізації прибутку [2].

4 Макроекономічний аналіз банку, як одного з учасників фінансового ринку, дає змогу визначити масштабність активно-пасивних операцій і банківського прибутку конкретного банку в загальному обсязі банківської системи країни, а також рівень участі комерційного банку або групи банків у формуванні грошової маси, розподілі банківських послуг, регіональному

розподілі кредитних ресурсів. Аналізують масштабність активно-пасивних операцій через порівняння масштабів конкретних видів операцій із середніми або абсолютними (максимальними і мінімальними) значеннями аналогічних показників за банківською системою в цілому.

1.4 Організація аналітичної роботи в банках. Основні етапи аналізу

Для одержання об'єктивних результатів, які сприяють підвищенню ефективності функціонування банку, у комплексному аналізі банківської діяльності доцільно виділити певні етапи його проведення (рисунок 1.1).

Рисунок 1.1 – Етапи проведення комплексного аналізу банківської діяльності

Для проведення комплексного аналізу банківської діяльності необхідно мати аналітичні матеріали, щоб одержати достовірну, повну і всебічну інформацію про банк (його фінансовий стан і результати діяльності). До такої інформації відносять насамперед **баланс (Звіт про фінансовий стан)** і **звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід, прибуток або збиток)** [9].

Звіт про фінансовий стан – це бухгалтерський баланс, у якому відображено стан власних, залучених і позичених коштів банку, їх розміщення в кредитні та інші активні операції. За даними балансу контролюють формування і розміщення грошових ресурсів, стан кредитних, розрахункових, касових та інших банківських операцій, включаючи операції з цінними паперами. Баланси комерційних банків є головною частиною їхньої звітності. Аналіз балансів дає змогу контролювати ліквідність банків, управляти фінансовою стійкістю. Керівництво банку, використовуючи звіти інших банків, ознайомлюється зі станом їхніх справ під час установаження кореспондентських відносин, надання міжбанківських кредитів та ін. Баланси банків побудовані за уніфікованою формою. Ступінь деталізації операцій обмежена комерційною таємницею, характерною для практики комерційних банків, що функціонують в умовах конкуренції. Зазвичай у балансах не виділяють сумнівні та збиткові операції, а також страхові резерви, використовувані для їх покриття. Одночасно мають бути забезпечені достовірність і наочність балансу, щоб не підірвати конкурентоспроможність банків і зберегти довіру до них.

Під час групування статей балансу, беручи до уваги **ступінь ліквідності**, виділяють такі активи:

а) касові (готівка, кореспондентський рахунок у НБУ), кошти на рахунках в інших комерційних банках; статті такого розділу відображують «первинні резерви» відносно ліквідності;

б) вкладення коштів у цінні папери, комерційні векселі, довгострокові цінні папери урядових організацій, місцевих органів влади тощо; частина цих активів може бути оперативно обернена в грошові кошти з невеликим ризиком втрат і являє собою «вторинні резерви». До таких активів відносять виписані першокласними кредитоспроможними позичальниками короткострокові комерційні векселі, що реалізують на грошовому ринку, і короткострокові державні цінні папери;

в) кредити, видані підприємствам, організаціям, індивідуальним позичальникам (орендарям, селянським господарствам та ін.), іншим комерційним банкам; ці активи балансу належать до мало ліквідних вкладень, оскільки для банків існує ризик можливого несвоєчасного погашення і неперетворення в першокласні ліквідні засоби;

г) капіталовкладення – інвестування коштів у рухоме і нерухоме майно, створення філій, спільних підприємств тощо.

Щодо економічної сутності банківських операцій, то статті балансу групують так:

а) операції з клієнтурою, у тому числі всі види операцій із надання позичок і залучення ресурсів;

б) міжбанківські операції, які в активі та пасиві охоплюють усі операції з банками, у тому числі коротко- і довгострокові. В активі серед них переважають ліквідні статті;

в) інші банківські операції, до яких належать в основному вкладення коштів у цінні папери, у тому числі в короткострокові ліквідні папери.

Результати діяльності комерційних банків, усі здійснені витрати і отримані доходи в минулому звітному періоді враховують у звіті **про сукупний дохід, прибуток або збиток**, що відображує різні види доходів і витрат за операціями банку.

У дохідній частині звіту виділяють:

а) проценти, отримані за кредитами, наданими юридичним і фізичним особам, урядовим інституціям; міжбанківськими кредитами; дисконтними і заставними операціями із векселями;

б) доходи і комісія від послуг, наданих клієнтам і банкам на основі кореспондентських відносин;

в) доходи від операцій із цінними паперами, у тому числі від реалізації цінних паперів; за паями і акціями банку;

г) доходи від позареалізаційних операцій (у тому числі від операцій на міжбанківському валютному ринку);

д) інші.

Серед інших доходів, що мають невелику питому вагу в загальній сумі доходів банку, зазначимо відшкодування клієнтами поштових, телеграфних та інших витрат банку; доходи за інкасацію грошового виторгу; пені; отримані штрафи.

До витрат входять:

а) проценти, сплачені за поточними та іншими рахунками клієнтів; депозитами підприємств і організацій; внесками фізичних осіб; кредитами, отриманими від НБУ; міжбанківськими кредитами;

б) комісія, сплачена банкам за кореспондентськими відносинами;

в) витрати за операціями з цінними паперами;

г) витрати на утримання апарату управління: виплати основної і додаткової заробітної плати; відрахування в державні фонди;

д) інші.

Серед інших зазначимо витрати на проведення маркетингових досліджень і рекламу, амортизаційні відрахування, витрати на охорону, утримання й обслуговування комп'ютерних центрів і устаткування.

Після статей доходів і витрат показують фінансовий результат діяльності банку – валовий прибуток, який після певного корегування (наприклад на суму доходів, що не підлягають оподатковуванню)

«перетворюється» в оподатковуваний податками прибуток. Після відрахування податку з прибутку залишається прибуток для розподілу (чистий прибуток), розміри якого показують фінансовий результат роботи банку за звітний період. Саме чистий прибуток підлягає розподілу в різні фонди, як вирішують збори акціонерів банку [12].

Для аналізу банківської діяльності важливим джерелом інформації є також дані рахунків аналітичного обліку, кредитних справ, що дають змогу деталізувати (розшифрувати) певні балансові рахунки (наприклад, визначаючи показники ліквідності, детально аналізують кредитний портфель банку відносно якості виданих позичок).

Література для поглибленого вивчення теми [3, 6, 8, 22].

Тема 2

АНАЛІЗ ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

План

2.1 Аналіз власного капіталу банку.

2.2 Аналіз зобов'язань банку.

2.1 Аналіз власного капіталу банку

Банківський капітал – це грошові кошти і виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуювані ними для здійснення операцій із розміщення коштів і надання послуг із метою одержання прибутку [20].

Найпоширенішою є класифікація банківського капіталу за джерелом його утворення. Розрізняють залучений, запозичений і власний банківський капітал.

Залучений капітал – це грошові кошти юридичних і фізичних осіб, залучені банком на вклади. Операції, пов'язані із залученням коштів на вклади, мають назву депозитних, а таке залучення – депозитним.

Запозичення коштів на міжбанківському ринку, у центральному банку або через продаж власних боргових зобов'язань на грошовому ринку називають недепозитним, а отриманий у такий спосіб банківський капітал – **позичковим**. Спільним для залученого та позиченого банківського капіталу є те, що це чужі для банку кошти, його зобов'язання перед вкладниками і кредиторами.

Власний капітал банку являє собою грошові кошти і виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовуювані для

здійснення банківських операцій і надання послуг із метою одержання прибутку.

Порівняно з іншими сферами підприємницької діяльності власний капітал банку має незначну питому вагу в сукупному банківському капіталі. Це пояснюють специфікою діяльності банків як фінансових посередників, що здійснюють мобілізацію тимчасово вільних коштів на грошовому ринку з подальшим їх розміщенням серед юридичних і фізичних осіб.

Тому власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, аніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежують через **функції**, які виконує власний капітал банку (захисна, оперативна та регулююча) [3].

Оперативна функція пов'язана з фінансуванням статутного капіталу, ліцензуванням операцій, придбанням обладнання, запрошенням працівників для здійснення банківської діяльності.

Захисна функція – капітал – це амортизаційна «подушка», яка поглинає можливі втрати, яких банк зазнає в процесі діяльності з впливом ризиків. Для цього створюють відповідні резерви.

Регулююча функція на основі капіталу НБУ розраховує більшість економічних нормативів, а також здійснює класифікацію (рейтинг) банків відповідно до їхнього фінансового становища.

Аналіз власного капіталу банку являє собою складне, комплексне завдання, під час вирішення якого потрібно враховувати не лише загальний фінансовий стан банку та його діяльність, а і проаналізувати кон'юнктуру ринку банківських операцій і послуг, економічний стан учасників (акціонерів) банку та його клієнтів.

З 5 серпня 2024 р. введено в дію оновлені вимоги Закону України «Про банки і банківську діяльність», за якими банки перейшли на трирівневу структуру капіталу та нові нормативи його достатності [6]. Відповідно до цих змін:

❖ капітал поділено на три складові замість двох: основний капітал першого рівня, додатковий капітал першого рівня, капітал другого рівня;

❖ найякісніша складова капіталу – основний капітал першого рівня, який є найближчим відповідником основного капіталу за попередньою структурою, – поповнилася з огляду на можливість урахувати в цій новій складовій капіталу прибутки минулих років і поточного року (за винятком тих, які банк планує розподілити через дивіденди, коли це буде можливо). Досі прибутки банків переважно враховували до додаткового капіталу за попередньою структурою. Отже, порівняно із сумою основного капіталу 178 млрд грн на 1 серпня 2024 р. розмір основного капіталу першого рівня становив уже 238 млрд грн на 1 вересня 2024 р.;

❖ регулятивний капітал банків очікувано знизився до майже 245 млрд грн. Основні фактори зниження – додаткові вирахування з капіталу активів (відстрочені податкові активи, переоцінки, інвестиції тощо) і запланованих дивідендів до виплати.

Із 5 серпня 2024 р. банки мають дотримуватися нормативів:

- ❖ достатності основного капіталу 1 рівня (НОК1) – на рівні 5,625 %;
- ❖ достатності капіталу першого рівня (НК1) – 7,5 %;
- ❖ достатності регулятивного капіталу (НРК) – 10 % [21].

Аналізуючи стан власного капіталу банків, використовують різні види і методи аналізу. Серед них найважливішим є метод коефіцієнтів, за допомогою якого виявляють кількісний взаємозв'язок між різними статтями, класами чи групами статей балансу (таблиця 2.1).

Власний капітал банку, виходячи з функцій, які він виконує, посідає важливе місце в системі показників, що характеризують фінансовий стан банку. Одним із показників, що характеризує стан власного капіталу, особливо під час створення банку, є мінімальний розмір статутного капіталу [13].

Таблиця 2.1 – Показники аналізу власного капіталу банку

Показник	Економічна сутність	Чисельник	Знаменник	Нормативне значення
коефіцієнт надійності Кн	показує рівень залежності банку від залучених коштів	власний капітал ВК	залучені кошти ЗК	не менше 5 %
коефіцієнт достатності капіталу Кд	розкриває достатність сформованого власного капіталу	власний капітал ВК	активи загальні Азаг	не менше 10 %
коефіцієнт фінансового важеля Кф	розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку	залучені кошти ЗК	власний капітал ВК	у межах від 1 до 20 %
коефіцієнт захищеності власного капіталу Кз	показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість	активи капіталізовані Акап	власний капітал ВК	не менше 10 %
коефіцієнт захищеності дохідних активів Кзда	сигналізує про захист дохідних активів мобільним власним капіталом	власний капітал ВК – активи недохідні Ан–збитки Зб	активи дохідні Ад	не менше 10 %
коефіцієнт мультиплікатора капіталу Км	показує ступінь покриття активів статутним капіталом	активи загальні Азаг	статутний капітал СК	від 12,0–15,0 %
коефіцієнт залежності банку від його засновників Кзал	показує залежність банку від його засновників (акціонерів, учасників)	статутний капітал СК	власний капітал ВК	–
коефіцієнт якісної оцінки власного капіталу банку Кя	показує відношення регулятивного капіталу до власного капіталу банку	регулятивний капітал РК	власний капітал ВК	–
коефіцієнт рентабельності власного капіталу Кр.в	показує ефективність використання власного капіталу	чистий прибуток банку ЧП	власний капітал ВК	–

Однак вважають, що у процесі подальшого функціонування банку його статутний капітал перестане відігравати вирішальне значення як перманентна складова власного банківського капіталу, а відтак його питома вага, за інших рівних умов, у сукупному власному капіталі поступово

зменшується. Натомість збільшується питома вага інших елементів власного капіталу банку.

У процесі аналізу власного капіталу доцільно також використовувати коефіцієнти, що визначають співвідношення регулятивного власного капіталу з різними категоріями банківських операцій і послуг із метою зниження різних видів ризиків. Ці коефіцієнти використовують органи банківського нагляду.

2.2 Аналіз зобов'язань банку

У загальному обсязі ресурсів, якими володіє комерційний банк, переважають зобов'язання банку.

Під **зобов'язаннями** банку слід розуміти вимоги щодо активів банківської установи, що зобов'язують її сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому. У бухгалтерському обліку до зобов'язань включають кошти на поточних рахунках клієнтів; кредиторську заборгованість, заборгованість за нарахованими процентами та відстрочену дебіторську заборгованість за доходами, але не включають доходи, прибуток і внутрішньобанківські розрахунки.

В економічній літературі зобов'язання поділяють на **залучені та запозичені кошти**. Залучені кошти є найбільшою частиною зобов'язань банку. Це основне джерело формування ресурсів банку, які спрямовані на проведення активних операцій.

До залучених коштів банку належать залишки коштів на поточних, бюджетних рахунках клієнтів, депозитні вклади фізичних і юридичних осіб, вклади до запитання, залишки на пластикових платіжних картах, кредиторська заборгованість тощо [20].

У банківській практиці залучені кошти називають *депозитними зобов'язаннями*. Депозити утворюються за рахунок вкладу в банк суми

грошей готівкою або в безготівковій формі, у вигляді цінного папера, що належить до оплати. Практично всі клієнтські рахунки в пасиві називають депозитними. Депозитним може бути будь-який рахунок, відкритий клієнтові в банку, на якому зберігаються його грошові кошти. У світовій практиці їхня частка в структурі пасивів становить від 60 до 80 %.

Метою аналізу зобов'язань банку є оцінювання та визначення шляхів оптимізації їхньої структури за двома критеріями:

- ❖ зниження середньої вартості ресурсів банку;
- ❖ підвищення стабільності ресурсної бази та надійності банку в цілому.

Досягнення цієї мети конкретизовано в таких завданнях:

- ❖ оцінювання ділової активності банку щодо залучення зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності;
- ❖ дослідження динаміки і структури зобов'язань банку;
- ❖ контроль дотримання банком нормативів обов'язкового резервування коштів на коррахунку в НБУ;
- ❖ визначення стабільності та оборотності зобов'язань банку в цілому та окремих їхніх складових;
- ❖ визначення середньої вартості ресурсів банку та окремих їхніх складових;
- ❖ аналітичне оцінювання ступеня використання залучених і запозичених коштів.

Аналіз масштабів діяльності банку щодо залучення зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності починається з визначення частки Чзоб, яку займають зобов'язання банку Зк у валюті балансу Вб:

$$\text{Чзоб} = \text{Зк}/\text{Вб} . \quad (2.1)$$

Оскільки банк — це установа, яка працює в основному із залученими коштами, то зазвичай їхня частка в пасивах банку становить не менше 80 %.

Значення менше цієї величини означає більш високу фінансову стійкість банку, проте негативно характеризує його ділову активність [12].

Аналіз зобов'язань банку починають із визначення їхньої суми за балансом через обчислення залишків за рахунками на підставі балансу банку. На цьому ж етапі аналізу характеризують зміну суми зобов'язань банку в динаміці в абсолютному та відносному вираженнях, із чого випливає, що за аналізований період банк розширив чи зменшив масштаби своєї діяльності, яке співвідношення капіталу та зобов'язань банку; рівень фінансової стійкості банку; як саме змінилася питома вага зобов'язань у загальних джерелах формування ресурсів, чи перевищує сума зобов'язань суму капіталу банку, а також можна зробити висновок про позицію та роботу банківських менеджерів.

Чим вища частка зобов'язань перед клієнтами банку (підприємств та організацій) на довгостроковій основі, тим вища стабільна частина ресурсів комерційного банку, що позитивно впливає на його ліквідність і зменшує залежність від міжбанківських позик.

На першому етапі аналітичної роботи необхідно оцінити структуру залучених депозитних коштів банку за депонентами (видами вкладників), їхні тенденції та напрями здійснення відповідно до депозитної політики.

На другому етапі аналізу зобов'язань необхідно оцінити наявні кошти на рахунках за строками використання, із чого можна зробити загальний висновок про ефективність формування ресурсної бази за ознакою терміновості: чи має банк оптимальну структуру ресурсної бази, яка дає змогу поєднувати високу надійність і стійкість ресурсної бази з невисокою їхньою вартістю; чи висока питома вага залишків на рахунках клієнтів, що знижує стабільність ресурсної бази банку та збільшує потребу у високоліквідних активах, а також спонукає банк до посилення трансформації частини короткострокових ресурсів у більш довгострокові вкладення і цим загострює проблему ліквідності.

Аналіз окремих видів залучених ресурсів дає змогу конкретизувати шляхи підвищення ліквідності та прибутковості роботи банку. Розглянемо більш детально систему показників, яка допомагає проаналізувати депозитну політику банку.

Зростання частки строкових депозитів (незважаючи на те, що це більш дорогий ресурс) позитивно впливає на ліквідність балансу та сприяє стійкості та надійності ресурсної бази.

Аналіз строкових депозитів проводять за допомогою системи показників (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Показники аналізу строкових депозитів

Показник	Економічна сутність	Чисельник	Знаменник	Нормативне значення
1	2	3	4	5
оборотність депозитних вкладень N	характеризує кількість оборотів, що здійснюють депозитні вкладення за певний період	оборот з видачі вкладів $До$	середній залишок вкладів Сз.в.	–
тривалість одного обороту депозитних вкладень у днях T	відображає в динаміці стабільність вкладів, що дуже важливо для оцінювання вкладів як ресурсів короткострокового кредитування	середній строк зберігання вкладених коштів Сз.в.	оборот з видачі вкладів $До \times n$, де n – кількість днів у періоді	позитивною вважають тенденцію уповільнення оборотності депозитних вкладів
рівень осідання депозитних вкладень $Рос$	характеризує частку залучених коштів, які залишаються на рахунках банку, вказуючи на стабільність ресурсної бази	залишок на кінець депозитних вкладень $Д1$ – залишок на початок депозитних вкладень $Д0$	оборот із надходження депозитів $Дн$	–
коефіцієнт нестабільності депозитів $K_{нест}$	характеризує рівень достроково вилучених строкових депозитів	сума довгостроково вилучених депозитів $\sum Дд.в$	загальна сума всіх депозитів $\sum Д$	не більше 10 %

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5
коефіцієнт використання депозитів $K_{вик}$	показує тип кредитної політики	середні залишки за кредитними вкладеннями $K_з$	середні залишки за всіма залученими вкладеннями $V_с$	якщо коефіцієнт перевищує 75 % – агресивна кредитна політика банку. Якщо ж він менший 65 %, то пасивна
рівень диверсифікації депозитів $P_{див}$	до великого депозиту належить депозит понад 10 % розміру власного капіталу банку	сума великих депозитів $\Sigma Дв$	загальна сума всіх депозитів $\Sigma Д$	оптимальним цей рівень вважають тоді, коли загальна сума великих депозитів не перевищує розміру капіталу банку
відносна витратність депозитів $V_в$	показує, скільки банк витрачає коштів на кожну гривню залучених ресурсів у вигляді строкових депозитів	процентні витрати за депозитними вкладами $V_д$, %	середні залишки депозитних вкладень $Д_с.з.$	–

Для аналізу депозитів до запитання використовують фактично такі самі показники, як і для аналізу строкових депозитів.

Міжбанківський кредит – це оперативне за способом залучення коштів, але дороге джерело ресурсів банку (таблиця 2.3). Причини продажу одним комерційним банком іншому банківських ресурсів різні: відсутність належного попиту і вигідного розміщення ресурсів серед своїх клієнтів; необхідність установа тніших відносин між банками; прибутковість цієї операції.

Міжбанківські кредити використовують для оперативного регулювання ліквідності балансу банку; надання кредитів вигідним позичальникам.

Метою аналізу міжбанківських кредитів є визначення:

- ❖ залежності діяльності комерційного банку від міжбанківських кредитів;
- ❖ доцільності залучення міжбанківських кредитів;
- ❖ ефективності використання міжбанківських кредитів.

Під час аналізу ступеня залежності комерційного банку від МБК розраховують відносні показники – коефіцієнти рефінансування. Необхідно розуміти, що відносно високий ступінь залежності комерційних банків від позик, отриманих в інших банках, знижує їхню прибутковість, тому що депозити клієнтів дешевше за банківські кредити. Характеристика використання МБК починається з аналізу зміни питомої ваги МБК у загальних зобов'язаннях банку за певний період і в загальному обсязі балансу.

Таблиця 2.3 – Показники аналізу міжбанківських кредитів

Показник	Чисельник	Знаменник	Нормативне значення
питома вага МБК від загального обсягу зобов'язань банку K_1	міжбанківські кредити отримані МБКо	зобов'язання Зб, разом	0,25—0,40
питома вага МБК, отриманих у валюті балансу, тобто в усіх джерелах K_2	міжбанківські кредити отримані МБКо	валюта балансу Вб	0,2—0,35
коефіцієнт відношення МБК до статутного капіталу K_3	міжбанківські кредити отримані МБКо	статутний капітал СК	не більше 600 %

Аналіз ефективності формування та використання банківських ресурсів здійснюється за допомогою показників, наведених у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Показники аналізу ефективності формування та використання банківських ресурсів

Показник	Чисельник	Знаменник	Нормативне значення
ступінь використання платних пасивів банку Кв.р.	активи дохідні Ад	пасиви банку П	не менше 90 %
ефективність використання сукупних зобов'язань Кв.з.	активи дохідні Ад	сукупні зобов'язання Зб	менше 75–80 %
відносна вартість (витратність) ресурсів Вр.	витрати на залучення кожного виду ресурсів	середньорічні залишки ресурсів	-

За результатами аналізу розробляють рекомендації для стимулювання позитивних та усунення, стримування негативних тенденцій у діяльності банку, визначають систему координаційних і регулювальних заходів.

Література для поглибленого вивчення теми [3, 6, 18, 19, 22].

Тема 3

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

План

- 3.1 Зміст і завдання аналізу активних операцій банку.
- 3.2 Горизонтальний і вертикальний аналіз операцій банку.
- 3.3 Аналіз якості активів.

3.1 Зміст і завдання аналізу активних операцій банку

Активні операції являють собою розміщення банками власного капіталу та залучених ресурсів із метою отримання прибутку, забезпечення діяльності та підтримання необхідного рівня ліквідності.

До активних операцій банків відносять:

- ❖ операції з вкладення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формі з метою підтримання ліквідності банку;
- ❖ розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів;
- ❖ касові операції з приймання і видавання готівки;
- ❖ інвестиційні операції з вкладення банківських ресурсів у цінні папери;
- ❖ фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;
- ❖ валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- ❖ депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та інших комерційних банках;
- ❖ операції з купівлі-продажу банківських коштовних металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках.

Наведена вище класифікація банківських операцій не є винятковою і не має чітких безумовних меж, адже багато операцій можуть одночасно

виступати в ролі як активних, так і пасивних. Наприклад, залучення коштів на депозит вважають пасивною операцією, оскільки збільшує ресурсну базу банку. Разом із тим отримані на депозит кошти розміщують у вигляді залишку на кореспондентському рахунку в центральному банку або в операційній касі банку, що є активною операцією. Отже, розподіляти банківські операції на суто активні чи пасивні доцільно й економічно можливо під час аналізу підсумкових результатів здійснення цих операцій, що відображають у змінах сум відповідних статей у певних розділах банківського балансу [23].

Водночас для аналізу потрібне більш чітке визначення активів. Так, у бухгалтерському обліку **активи** трактують як ресурси, що контролює банк, як результат минулих подій, використання яких, імовірно, сприятиме в майбутньому зростанню економічної вигоди. Іншими словами, це економічні ресурси, що перебувають у розпорядженні банку, використання яких має принести в майбутньому дохід. Активи можуть бути основними засобами, готівкою в національній або іноземній валюті в касі банку, заборгованістю за позиками, цінними паперами, які перебувають у портфелі банку, тощо.

Метою аналізу активів банку та операцій з ними є, з одного боку, оцінювання раціональності фактичної структури активів щодо забезпечення прибутковості та стабільності роботи банку, а з іншого – визначення шляхів її оптимізації та узагальнюючої оцінки, прогнозу майбутніх результатів діяльності банку.

Мета аналізу активів банку конкретизована в таких завданнях:

- ❖ дослідження та оцінювання динаміки складу, обсягів і структури активів;
- ❖ дослідження та оцінювання динаміки складу, обсягів і структури дохідних і недохідних активів;
- ❖ дослідження та оцінювання якості активів;

- ❖ дослідження та оцінювання якості «кредитного портфеля» за класифікаційними видами кредитів;
- ❖ дослідження та оцінювання «портфеля цінних паперів»;
- ❖ дослідження та оцінювання іммобілізованих активів у дебіторську заборгованість, капітальні вкладення та ін.;
- ❖ визначення узагальнюючої оцінки активів і способів оптимізації їхньої структури.

Інформаційне забезпечення аналізу активів складається:

- ❖ із правової інформації, що міститься в законах України, які регулюють економічну діяльність банків;
- ❖ директивної інформації, що міститься в постановах Кабінету Міністрів України, Національного банку України, наказах Міністерства фінансів та інших міністерств і відомств;
- ❖ нормативно-довідкової інформації, що міститься у збірниках галузевих, відомчих, міжгалузевих нормативів, каталогах, проспектах тощо;
- ❖ інформації бізнес-планів і прогнозів;
- ❖ обліково-економічної інформації, яка є основним видом фактографічної інформації. В обліково-економічній інформації основне місце посідає поточна інформація бухгалтерського обліку і фінансової звітності [1].

Головним джерелом даних для проведення фінансового аналізу банку є його баланс, у якому відображено всю інформацію про наявність фінансового та нерухомого майна, власником якого є банк; обсяг і склад зобов'язань контрагентів перед банком і зобов'язань банку перед контрагентами.

Баланс є основою для балансового звіту комерційного банку, в активі якого відображено склад засобів за напрямками їх розміщення, а в пасиві – склад фінансових ресурсів (зобов'язання та капітал) [9].

До балансового звіту складають примітки, які розшифровують окремі статті балансу.

Актив балансу розглядають за складом і цільовим використанням фінансових ресурсів за об'єктами їх розміщення в активах банку, так і за витратами, що є наслідком здійснення фінансових операцій банку з метою отримання доходів. Ці напрями досліджень дають змогу оцінити ліквідність і дохідність банку.

У процесі аналізу слід зважати на те, що загальна вартість активів банку визначена за балансом як різниця між сумою залишків усіх категорій активів і сумою усіх резервів, створених під можливі збитки від кредитно-інвестиційної та інших видів діяльності банку.

У балансовому звіті і примітках комерційного банку активи згруповано за цільовим використанням і ступенем ліквідності. За ступенем використання відображають валюту, монети і банківські метали, дорожні та інші чеки; кошти на кореспондентських рахунках у НБУ, інші кошти в НБУ; кошти на кореспондентських рахунках в інших банках; депозити і кредити в інших банках; цінні папери в портфелі банку для продажу та інвестицій; кредити і фінансовий лізинг, що надані клієнтам; інвестиції капіталу в асоційовані компанії; інвестиції в дочірні компанії; основні засоби та нематеріальні активи; чисті нереалізовані доходи від похідних фінансових інструментів; нараховані доходи до отримання та інші активи.

Валюту, монети і банківські метали, дорожні та інші чеки, кошти на кореспондентських рахунках в НБУ та інші кошти в НБУ можна об'єднати в одну групу і охарактеризувати під загальною назвою «Готівка». Цей актив є першим джерелом банку на випадок вилучення депозитів і для задоволення початкових потреб клієнтів. Банки зацікавлені тримати мінімально допустиму суму, оскільки запас готівкових коштів не приносить доходу або забезпечує невеликий процентний дохід. Актив у вигляді готівки задовольняє

потреби банку в ліквідних коштах, тобто коштах, які необхідні для покриття непередбачених і термінових зобов'язань [11].

Кореспондентські рахунки в інших банках, депозити і кредити в інших банках відображають у цілому, у тому числі України, країн ОЕСР, СНД і Балтії, інших країн.

Кошти в інших банках, цінні папери в портфелі банку для продажу та інвестицій, кредити і фінансовий лізинг, що надані клієнтам, умовно можна назвати «Основні активи».

Інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії; основні засоби, нематеріальні активи та інші активи можна назвати «Вторинні активи».

За ступенем ліквідності активи комерційного банку поділяють на такі групи:

- ❖ гроші в касі, на кореспондентських рахунках НБУ та інших банків, чеки тощо;
- ❖ депозити та кредити в інших банках;
- ❖ цінні папери;
- ❖ матеріальні оборотні активи;
- ❖ кредити, надані клієнтам;
- ❖ нематеріальні активи, основні засоби, капітальні вкладення та інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії.

Грошові кошти і кошти в НБУ показують наявність у банку ліквідних активів для здійснення власних і клієнтських розрахункових операцій. Для цього показника не можна застосовувати формулу «чим більше, тим краще», адже ці кошти здебільшого не приносять банкові доходу. Відтак їхній надмірний рівень фактично призводить до невикористання банком можливості розширення своїх операцій. Однак у період фінансової нестабільності значні обсяги зазначених активів можна вважати позитивною ознакою стабільності банку.

Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках також виконують роль миттєво ліквідних активів для проведення розрахунків. За ними банк не отримує доходів, тому їхня питома вага в сумарних активах зазвичай є незначною. Ще однією причиною цього є відносна ризикованість операцій за коррахунками.

Натомість за депозитами і кредитами в інших банках комерційний банк отримує доходи. Але слід пам'ятати, що основним завданням банківської діяльності є залучення тимчасово вільних коштів і їх вкладення в реальні операції, тобто надання іншим небанківським установам [13].

Казначейські облігації внутрішньої державної позики характеризують обсяг вкладень банку в державні цінні папери. Інші цінні папери вказують на загальний обсяг вкладень банку в торгові та капітальні цінні папери, випущені недержавними емітентами, а також вкладення банку в асоційовані та дочірні компанії.

Кредитний портфель відображає залишки всіх наданих кредитів, за винятком міжбанківських.

Основні фонди характеризують операційні та неопераційні основні засоби і капітальні вкладення в них. Вкладення значних коштів у недохідні активи погіршує структуру активів і їхню дохідність.

Балансовий звіт сформовано на основі інформації, що міститься на синтетичних рахунках, і разом із примітками всебічно відображає активи, зобов'язання та капітал на конкретну дату.

Крім того, важливим джерелом інформації для аналізу діяльності банку є допоміжна фінансова звітність, до якої належить звітність про кредитну, депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, а також звіт про діяльність банку з цінними паперами. Інші активи відображають дебіторську заборгованість, господарські матеріали тощо, тобто ті активи, які здебільшого не приносять банкові доходу і не можуть бути віднесені до будь-якої іншої категорії активів.

3.2 Горизонтальний і вертикальний аналіз операцій банку

Дослідження активів банку полягає у використанні аналітичних прийомів, спрямованих на визначення загального обсягу коштів, які перебувають у розпорядженні банку, їхньої структури і динаміки в аналітичному періоді [22].

Загальний аналіз активів банку ґрунтований на застосуванні методик вертикального та горизонтального аналізу, які передбачають обчислення та подальше оцінювання таких показників:

- ❖ процентні співвідношення окремих показників з агрегованим показником;
- ❖ абсолютні зміни кінцевих показників порівняно з початковими (базисними);
- ❖ темпи зростання або приросту показників в аналітичному періоді.

У процесі *вертикального*, або *структурного*, аналізу активів визначають питому вагу активів за їхнім цільовим використанням, ступенем ліквідності, рівнем дохідності, а також склад і структуру кожного виду активів: кредитного портфеля, портфеля цінних паперів, високоліквідних та інших активів. Вертикальний аналіз структури балансу дає змогу робити висновки про перерозподіл вкладень у різні види активів і зміни джерел фінансування підприємства. Результати цього аналізу використовують для оцінювання якості складу активів і їх оптимізації. Їх зазвичай оформляють як таблицю та графічно у формі секторних або стовпчикових діаграм.

Горизонтальний, або *трендовий*, аналіз дає змогу вивчити динаміку активів у цілому і окремих їхніх видів у часі, визначити загальні тенденції їхньої зміни або тренду.

Результати цього аналізу оформляють графічно у формі стовпчикових діаграм і лінійних графіків, що полегшує визначення лінії тренду.

Вертикальний і горизонтальний аналіз під час загального вивчення активів зазвичай здійснювані одночасно.

Аналіз динаміки, складу і структури активів банку та їх оцінювання дає змогу дослідити зменшення чи збільшення портфеля цінних паперів як у загальних активах за абсолютним обсягом, так і питомою вагою; зниження чи зростання нематеріальних активів банку; темп приросту основних засобів; зростання (зниження) дебіторської заборгованості тощо, а також зробити висновок, чи відповідає динаміка, склад і структура активів основним принципам і напрямам розвитку банку [22].

У процесі аналізу активів потрібно визначити ступінь тенденції та лінію їхнього тренду, для чого слід розрахувати динамічний ряд за кілька років.

Для виявлення ролі кожного виду активів і тенденцій, що складаються під час їх формування, необхідно проаналізувати динаміку, склад і структуру дохідних і недохідних активів. Зміни, що характеризують дохідні і недохідні активи, вказують на погіршення чи поліпшення їхньої якості та на умови, що спричинили ту чи іншу тенденцію.

3.3 Аналіз якості активів

Метою аналізу якості активів є визначення їхньої життєздатності і правильне відображення їхньої вартості у звітності банку [10].

Якісний склад активів має співвідношення продуктивних і непродуктивних активів і витрат на власні потреби. До продуктивних активів відносять усі операції з клієнтурою та контрагентами банку за кредитно-інвестиційною системою, до непродуктивних – капіталізовані активи, нематеріальні активи, дебіторську заборгованість (у тому числі нараховані доходи) і збитки. Це вказує на те, що основним видом діяльності комерційного банку є формування та розміщення кредитно-інвестиційних ресурсів, а показником активності банку – питома вага кредитно-

інвестиційного портфеля у його активах. Критерії оцінювання кредитно-інвестиційної політики комерційних банків наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Критерії оцінювання кредитно-інвестиційної політики комерційних банків [3]

Значення показника питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля в активах, %	Характеристика кредитно-інвестиційної політики
Менше 65	Пасивна
65–75	Активна
Більше 75	Ризикова

Характер кредитно-інвестиційної політики впливає на прибутковість і ліквідність комерційного банку. Підвищення питомої ваги кредитно-інвестиційних вкладень у загальних активах свідчить про те, що комерційний банк намагається підвищити прибутковість активів, нехтуючи їхньою ліквідністю.

Оцінюючи якість активів банку, потрібно враховувати їхню ризикованість, яка залежить від обсягу розміщення коштів в активах. Іншими словами, величину активів банку обчислюють з урахуванням коефіцієнтів їхніх ризиків, тобто можливість втрати частини їхньої вартості внаслідок тієї чи іншої активної операції.

За ступенем ризику вкладень і можливості втрати частини їхньої вартості активи комерційного банку поділяються на п'ять груп із коефіцієнтами ризику від нуля до одиниці.

Величину активів з урахуванням їхньої якості розраховують за формулою

$$A_{\text{риз}} = \sum(A_1 \times K_1) + \sum(A_2 \times K_2) + \dots + \sum(A_i \times K_i), \quad (3.1)$$

де $A_{\text{риз}}$ – активи комерційного банку, зважені на коефіцієнти ризику;

$A_{1,2,i}$ – види активів i -го ступеня ризику;

$K_{1,2,i}$ – коефіцієнт ризику i -го ступеня;

Основними показниками, які дають змогу оцінити достатність високоліквідних активів для забезпечення ліквідності комерційного банку, є коефіцієнти миттєвої ліквідності та співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності розраховують як відношення суми коштів на коррахунках і в касі до коштів, залучених банком на поточні рахунки:

$$K_{мл} = (K_{кр} + K_{к}) / K_{п.р.} \times 100\%, \quad (3.2)$$

де $K_{мл}$ – коефіцієнт миттєвої ліквідності, %;

$K_{кр}$ – кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, грн;

$K_{к}$ – кошти в касі банку, грн;

$K_{п.р.}$ – кошти, залучені банком на поточні рахунки, грн.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності показує, яку частину залучених на поточні рахунки коштів банк може сплатити в терміновому порядку.

Коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку характеризує питому вагу високоліквідних активів банку в робочих активах:

$$K_{в.а.} = A_{в} / A_{р} \times 100\%, \quad (3.3)$$

де $K_{в.а.}$ – коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку, %;

$A_{в}$ – сума високоліквідних активів, грн;

$A_{р}$ – сума робочих активів банку, грн.

За визначенням НБУ, робочі активи включають кошти на коррахунках, у касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

У процесі аналізу ці коефіцієнти розглядають порівняно з нормативними їхніми значеннями і в динаміці.

Оцінюючи ці коефіцієнти, необхідно пам'ятати, що надто високі їхні значення негативно впливають на дохідність банку, а занадто низькі свідчать про погіршення надійності банку.

Література для поглибленого вивчення теми [3, 6, 10, 16, 22].

Тема 4

АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

План

- 4.1 Аналіз кредитних операцій банку, його завдання та послідовність.
- 4.2 Аналіз руху кредитів і якості кредитного портфеля.
- 4.3 Аналіз ефективності кредитних операцій банку.

4.1 Аналіз кредитних операцій банку, його завдання та послідовність

У структурі активних операцій традиційно найбільшу питому вагу мають кредитні операції. Це пов'язано з об'єктивною властивістю капіталу бути спрямованим у сфери, де найвища норма прибутку. Саме аналіз кредитних операцій банку за ступенем ризику, забезпеченістю і дохідністю лежить в основі аналізу якості активів – важливим напрямом рейтингового оцінювання діяльності банку. Позикові операції є одним із найефективніших, прибуткових, способів розміщення ресурсів банку. Водночас кредитні операції – це найбільш ризикований вид операцій банку. Кредитні операції формують його кредитний портфель [3].

Кредитні вкладення, або кредитний портфель комерційного банку, – сукупність усіх позик, наданих банком із метою отримання доходу.

Банк може надавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати позику чи частину позики, яка була видана іншим кредитором, через укладення договору з позичальником.

Кредитний портфель банку включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих і сумнівних до повернення. Разом із тим до нього не входять:

- ❖ проценти нараховані, але не сплачені;
- ❖ зобов'язання видати кредит;
- ❖ кредитні лінії, які ще не використані;
- ❖ гарантії та акредитиви;
- ❖ оперативний лізинг.

Аналіз кредитної діяльності банку передбачає вирішення таких завдань:

- ❖ визначення ступеня і типу концентрації ризику кредитного портфеля, його відповідності зовнішньому покриттю і достатності створених резервів покриття фактичних і потенційних збитків;

- ❖ оцінювання адекватності кредитного ризику сумі передбачуваного прибутку;

- ❖ визначення кредитоспроможності позичальників із метою зниження кредитного ризику;

- ❖ визначення ефективності кредитних операцій, що дає змогу вибрати доцільний варіант розміщення ресурсів;

- ❖ зниження ризику неповернення позики.

Аналіз кредитних операцій доцільно проводити в такій послідовності:

- ❖ аналізують масштаби кредитної діяльності банку порівняно з попередніми періодами та іншими банками;

- ❖ аналізують рух кредитів;

- ❖ розраховують оборотність кредитів;

- ❖ визначають рівень диверсифікації кредитних вкладень, який дає змогу максимально знизити ризик неповернення позики;

- ❖ оцінюють повернення позик;

- ❖ кількісно оцінюють структуру кредитного портфеля залежно від різних класифікаційних ознак;
- ❖ виявляють якість кредитного портфеля відносно ризику і ступеня забезпеченості кредитів;
- ❖ аналізують дохідність і ефективність кредитних операцій.

Аналіз кредитної діяльності банку доцільно починати з визначення місця, яке займають кредитні операції в загальному обсязі активів банку, тобто необхідно дати загальну оцінку масштабів кредитної діяльності.

Наступним етапом аналізу кредитних операцій є визначення темпів зростання та приросту.

Аналіз руху кредитів банку передбачає вивчення фінансової звітності, із якої можна визначити питому вагу нових кредитів відносно залишку позикової заборгованості на кінець звітного періоду, процент погашення кредитів за звітний період, співвідношення дебетових і кредитових оборотів, достатність резерву на можливі втрати за позиками, розмір прострочених процентів.

4.2 Аналіз руху кредитів і якості кредитного портфеля

Аналіз оборотності позик доцільно починати з порівняння дебетових До.п. і кредитових Ко.п. оборотів за позиковими рахунками.

Якщо дебетовий оборот значно перевищує кредитовий, то це свідчить про небезпечну політику банку з нарощування видачі позик в умовах несвоєчасного їх повернення. Якщо таку тенденцію спостерігають протягом кількох років, це неминуче призведе до значних фінансових труднощів, і політику в галузі кредитної діяльності доведеться докорінно змінювати.

Поняття оборотності позик базовано на загальному понятті оборотності оборотних коштів, яке розраховують як відношення виторгу від реалізації (оборот за певний період) до середніх залишків оборотних коштів.

Кредитний оборот оцінюють за якийсь певний період, а залишки позик фіксують на певну дату. Для порівняння розраховують середні залишки позик.

Аналіз погашення виданих позик. Однією з головних проблем кредитної діяльності банків у сучасних умовах є несвоєчасне погашення наданих позик.

У процесі аналізу своєчасності повернення кредитів потрібно:

- ❖ визначити загальну суму простроченої заборгованості за позиками банку і процентів за ними;
- ❖ проаналізувати зміни цієї суми в динаміці;
- ❖ розглянути структуру простроченої заборгованості в розподілі клієнтів;
- ❖ проаналізувати давність її виникнення;
- ❖ з'ясувати причини виникнення простроченої заборгованості в кожному випадку;
- ❖ визначити суму і частку кредитів, погашених через рахунок прострочених позик у загальній сумі кредитів;
- ❖ проаналізувати заходи, яких вживає банк для стягнення простроченої заборгованості і процентів.

Аналізують погашення позик за обсягом прострочених позик, переоформлених кредитів, резервів на покриття сумнівних боргів за кредитами, фактами списання безнадійних позик. *Структуру «кредитного портфеля» банку можна вважати задовільною в тому разі, якщо питома вага кредитів без забезпечення, сумнівних для повернення, прострочених і пролонгованих становить не більше 30 %. За вищої частки «проблемних» кредитів кредитну діяльність банку оцінюють як «ризиковану».*

Найбільшу увагу у процесі аналізу погашення позик слід приділяти такій групі кредитів, як «прострочені». Обсяг і тривалість простроченої заборгованості аналізують залежно від строку її виникнення та частки

кожної групи в загальній сумі прострочених кредитів. Прострочені кредити доцільно групувати за строками прострочення: від 1 до 30 днів; від 31 до 90 днів; від 91 до 180 днів; понад 181 день. Збільшення частки прострочених кредитів понад 181 день свідчить про підвищення вірогідності втрати цих коштів [16].

Для недопущення виникнення простроченої заборгованості банки повинні проводити оперативний аналіз поточної (непростроченої) заборгованості. Контролюють строки погашення позик у розрізі окремих позичальників за їхніми кредитними справами.

Контроль і оперативність для стягнення боргу передбачає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакти протягом усього строку користування позикою. Банк має уважно стежити за станом справ у клієнта і в разі виникнення в нього проблемних ситуацій, які можуть призвести до несплати боргу, вжити відповідних заходів для захисту своїх інтересів.

Страхування кредитних операцій, як спосіб захисту від кредитного ризику, означає, що банки мають створювати страхові резерви як на мікро-, так і макрорівні, а також страхувати окремі високоризиковані кредитні угоди в спеціалізованих страхових організаціях.

Далі в процесі аналізу необхідно вивчити факти списання безнадійних позик за рахунок резерву на покриття втрат від кредитів, з'ясувати підстави для списання та визначити питому вагу списання кредитів у загальному обсязі прострочених позик, частку списаних кредитів у загальному обсязі позик і питому вагу цих кредитів у сумі створеного резерву.

Частка списаних позик показує ефективність роботи банку з безнадійними кредитами і впливає на підвищення якості кредитного портфеля банку, звільняючи його від ризиків, зменшує частку прострочених позик, підвищує надійність повернення страхових кредитів.

Необхідно також проаналізувати залишки заборгованості за поточними позиками за строками погашення, що залишилися, і визначити

частку позик зі строком погашення до одного місяця, від одного до шести місяців, від шести місяців до одного року, понад рік. Метою такого аналізу є визначення строків надання кредитів для корегування політики банку в цьому напрямі.

Аналіз диверсифікації кредитних вкладень. Для зниження ризику втрат потрібен більш глибокий аналіз кредитного портфеля відносно диверсифікації кредитних вкладень. **Метод диверсифікації** полягає в розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного за характеристиками (розмір капіталу, форма власності) і умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розглядають три види диверсифікації: *галузеву, географічну та портфельну.*

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам, які мають розгалужену мережу філій і відділень на значній території.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників – великими та середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Імовірність банкрутства багатьох позичальників значно нижча за ймовірність банкрутства одного чи кількох позичальників.

Аналізують портфельну диверсифікацію кредитних вкладень на основі нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більше 25 %; для системно важливих банків – не

більше 20 %; нормативу великих кредитних ризиків – не більше восьмикратного розміру регулятивного капіталу (Н8); нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) – не більше 25 %; для спеціалізованих ощадних банків – не більше 20 %.

Аналіз структури кредитного портфеля. Кредитний портфель являє собою сукупність виданих позик, які класифікують на основі різних критеріїв, пов'язаних із різними факторами кредитного ризику або способами захисту від нього.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності позичальників і т. п., а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

Особливу увагу, як уже було зазначено, приділяють якості кредитного портфеля, захищеності його від кредитного ризику.

Кредитний ризик – це ймовірність виникнення збитків у банку внаслідок невиконання боржником своїх зобов'язань або погіршення його фінансового стану [9].

Банки оцінюють кредитний ризик на індивідуальній або груповій основі з використанням ризик-орієнтованого підходу.

Розрахунок кредитного ризику базований на трьох основних параметрах:

- ❖ **PD (Probability of Default)** – імовірність дефолту боржника;
- ❖ **LGD (Loss Given Default)** – рівень втрат банку в разі дефолту з урахуванням забезпечення;
- ❖ **EAD (Exposure at Default)** – величина заборгованості на момент дефолту.

Кредитний ризик визначають як добуток **PD × LGD × EAD**.

Боржників класифікують за рівнем кредитного ризику залежно від фінансового стану, платіжної дисципліни та наявності простроченої заборгованості. Боржників з ознаками дефолту (зокрема прострочення понад 90 днів) відносять до дефолтних.

Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями встановлює вимоги щодо прийнятності, оцінювання та ліквідності забезпечення. Забезпечення зменшує розмір очікуваних втрат через зниження LGD.

На підставі розрахованого кредитного ризику банки формують резерви під очікувані кредитні збитки та регулярно переглядають їхній розмір.

Документ забезпечує уніфікований підхід щодо оцінювання кредитного ризику, підвищує прозорість діяльності банків і наближує банківську практику України до міжнародних стандартів.

Для оцінювання якості кредитного портфеля відносно кредитного ризику застосовують такі показники:

- ❖ коефіцієнт покриття класифікованих позик;
- ❖ питома вага зважених класифікованих позик;
- ❖ коефіцієнт питомої ваги проблемних позик;
- ❖ коефіцієнт питомої ваги збиткових позик.

Перелічені показники потрібно аналізувати в динаміці, виявляти тенденцію до їх зміни та причини їх погіршення.

Коефіцієнт покриття класифікованих позик Кп.п. розраховують як відношення зважених класифікованих позик Пзв. до власного капіталу ВК банку:

$$\text{Кп.п.} = \text{Пзв./ВК.} \quad (4.1)$$

Цей показник комплексно характеризує якість кредитного портфеля відносно ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом.

Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважають негативним явищем, що свідчить про підвищення ймовірності збитків у майбутньому.

Коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик Кп.в. розраховують як відношення зважених класифікованих позик Пзв. до загальної суми позик Зб:

$$\text{Кп.в.} = \text{Пзв./Зб.} \quad (4.2)$$

Зважені класифіковані позики розраховують множенням суми кредитів певної групи ризику на відповідний коефіцієнт.

Коефіцієнт прострочених позик Кпр.п розраховують як відношення позик із простроченою виплатою процентів і основної суми боргу Ппр. до загального обсягу позик Зб:

$$\text{Кпр.в.} = \text{Ппр./Зб.} \quad (4.3)$$

Цей коефіцієнт вказує на ту частину позик у портфелі банку, виплати за якими були невчасно погашені, і ті, які не були погашені взагалі. Високий процент свідчить про погіршення кредитної діяльності банку. Значний приріст за аналізований період свідчить про можливі значні збитки в перспективі.

Коефіцієнт збитковості позик Кзб. розраховують як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період Зб.п. до середнього загального обсягу позик Зб. або загального обсягу позик:

$$\text{Кзб.} = \text{Зб.п./Зб.} \quad (4.4)$$

Коефіцієнт збитковості визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.

Аналіз якості кредитного портфеля банку відносно захищеності від можливих втрат. Аналіз кредитних операцій потрібно здійснювати

також як оцінювання ступеня захищеності від можливих втрат. Чим гірші показники якості кредитів відносно кредитного ризику, тим більшим має бути ступінь їх захищеності.

Для оцінювання його рівня використовують такі показники:

- ❖ коефіцієнт забезпеченості позики;
- ❖ коефіцієнт забезпеченості збитків;
- ❖ коефіцієнт захищеності позик від втрат;
- ❖ коефіцієнт покриття збитків;
- ❖ коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Коефіцієнт забезпеченості позик Кз.п. розраховують як співвідношення загальної суми забезпечення кредитів (застава, гарантії, страхування тощо) Кр.з. і загальної суми кредитів Зб.:

$$\text{Кз.п.} = \text{Кр.з./Зб.} \quad (4.5)$$

Цей показник характеризує ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів, таких як гарантії, застава майна, страхування, поручительство.

Коефіцієнт забезпеченості збиткових позик Кзб.п. розраховують як відношення кредитного забезпечення Кр.з. за збитковими позиками до чистих списань за аналізований період Сч.:

$$\text{Кзб.п.} = \text{Кр.з./Сч.} \quad (4.6)$$

Цей коефіцієнт свідчить про ступінь захищеності банку від збитків за позиками з урахуванням тенденції збитковості кредитного портфеля, яка склалася.

Створення резервів дає змогу уникнути можливих збитків від неповернення кредитів. Ступінь захищеності від втрат аналізують за допомогою коефіцієнтів:

- ❖ захищеності позик;
- ❖ покриття збитків.

Коефіцієнт захищеності позик Кз.п. розраховують як відношення резервів на покриття збитків за позиками Рзб до загальної суми позик Зб.:

$$\text{Кз.п.} = \text{Рзб}/\text{Зб.} \quad (4.7)$$

Коефіцієнт покриття збитків за позиками Кп.зб. розраховують як відношення резерву на покриття збитків за позиками Рзб. до збиткових позик Пзб.:

$$\text{Кп.зб.} = \text{Рзб}/\text{Пзб.} \quad (4.8)$$

Коефіцієнт покриття позик капіталом Кп.к. розраховують як відношення капіталу банку ВК до загальної суми позик Зб.:

$$\text{Кп.к.} = \text{ВК}/\text{Зб.} \quad (4.9)$$

Цей показник указує на те, яка частина кредитного портфеля фінансована за рахунок власного капіталу. Зростання цього коефіцієнта свідчить про те, що посилена захищеність кредитів власним капіталом.

Ступінь повноти формування резерву Рн. розраховують як відношення фактично створеного резерву Рф. до розрахункової суми резерву, виходячи із кредитного ризику Рк.р.:

$$\text{Рн.} = \text{Рф.}/\text{Рк.р.} \quad (4.10)$$

4.3 Аналіз ефективності кредитних операцій банку

Аналіз будь-яких операцій має бути завершений оцінюванням їхньої ефективності, тобто аналізом їхньої дохідності та рентабельності. Як було

зазначено вище, питома вага доходу від кредитної діяльності банку традиційно найбільша в загальній структурі доходів банку.

Ефективність кредитної діяльності банку аналізують за допомогою системи показників (таблиця 4.1):

- дохідність кредитних операцій;
- дохідність активів за рахунок кредитних операцій;
- питома вага доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів;
- рентабельність кредитних операцій;
- прибутковість кредитних операцій.

Таблиця 4.1 – Показники дохідності кредитних операцій

Показник	Економічна сутність	Чисельник	Знаменник
дохідність кредитних вкладень Кдко	характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів із кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції	доходи від кредитних операцій	середня сума кредитних вкладень за досліджуваний період
дохідність активів за рахунок кредитних операцій Кдако	характеризує внесок кредитних операцій у загальну дохідність активів	доходи від кредитних операцій	середня сума активів
питома вага (частка) доходів від надання кредитів Чдкр	характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій	доходи від кредитних операцій	доходи банку
рентабельність кредитних операцій Рко	характеризує ефективність вибраної політики щодо регулювання співвідношення між ціною ресурсної бази та ціною розміщення ресурсів	процентні доходи від кредитів	процентні витрати на залучення ресурсів
прибутковість кредитних операцій Пко	показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції	прибуток від кредитних операцій	середні кредитні вкладення

Наступний етап аналізу кредитних операцій – визначення факторів і причин, що вплинули на зміну абсолютного розміру прибутку від кредитних операцій.

Література для поглибленого вивчення теми [6, 10, 16, 22, 23].

Тема 5

АНАЛІЗ ДОХОДІВ І ВИТРАТ БАНКУ

План

- 5.1 Завдання аналізу доходів і витрат комерційного банку.
- 5.2 Аналіз доходів банку.
- 5.3 Аналіз витрат комерційного банку.

5.1 Завдання аналізу доходів і витрат комерційного банку

Фінансовий стан банку має такі показники, як доходи, витрати, прибуток (збиток) – різниця між доходами і витратами, чистий прибуток – після сплати податку. Для виявлення резервів зростання прибутковості банківської діяльності як джерела формування банківського капіталу, що забезпечує стабільність фінансового стану банку, здійснюють комплексний аналіз його доходів і витрат. Завданням такого аналізу є:

- ❖ визначення постатейної структури доходів і витрат і їхньої динаміки;
- ❖ оцінювання виконання фінансового плану або бізнес-плану за показниками доходів і витрат;
- ❖ виявлення факторів і визначення ступеня їхнього впливу на зміну доходів і витрат;
- ❖ коефіцієнтний аналіз доходів і витрат;
- ❖ аналіз і оцінювання рівня дохідності банку та розроблення заходів із використання резервів підвищення прибутковості банківської діяльності;
- ❖ аналіз та оцінювання співвідношення активів, пасивів, доходів і витрат для прогнозування фінансового стану комерційного банку [5].

Для інформаційного забезпечення аналізу доходів і витрат можна використовувати всі види директивної, нормативної, облікової, фінансової,

статистичної, довідкової та методичної інформації. Але базовою інформацією для фінансового аналізу є дані звіту про фінансові результати, який відображає величину дохідних і витратних статей, згрупованих за їхнім характером та основними напрямками; балансу (із примітками), який розкриває наявність і напрями розміщення фінансових ресурсів банку на фіксований момент часу; фінансового плану, або бізнес-плану, комерційного банку про очікувані доходи і витрати періоду, який аналізують.

5.2 Аналіз доходів банку

Доходи комерційного банку – це зростання економічних вигід протягом періоду, що аналізують, у результаті реалізації банківського продукту та іншої діяльності банку у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань.

Аналізуючи доходи, необхідно:

- ❖ вивчити динаміку і структуру доходів за напрямками та постатейно;
- ❖ оцінити виконання фінансового плану за доходами;
- ❖ оцінити рівень доходів на одну гривню, розміщених в активи коштів;
- ❖ здійснити факторний аналіз і виявити резерви збільшення дохідності банку;
- ❖ забезпечити ефективне управління доходом із метою зростання прибутковості банківської діяльності.

Банківські доходи можуть бути диверсифікованими за такими ознаками:

- ❖ порядок отримання (процентні, непроцентні тощо);
- ❖ джерело отримання (підприємницькі структури, населення, біржі);
- ❖ частота отримання (стандартні, невизначені);

- ❖ гарантія отримання (готівка, рахунки, цінні папери, матеріальні об'єкти);
- ❖ строки отримання (інвестиційний часовий ефект) [23].

Загальний аналіз доходів пропонують починати з розгляду їхньої динаміки і структури, оцінювання яких передбачає ряд таких розрахунків:

- ❖ визначають відношення абсолютного відхилення кожної статті доходів до загального приросту результативного показника;
- ❖ оцінюють вплив зміни величини кожного виду доходів на темп приросту результативного показника, тобто можна розрахувати, на скільки процентів відносно базового рівня змінився загальний обсяг доходу під впливом конкретного виду доходу.

Наступним етапом аналізу доходів є вивчення факторів, які впливають на зміну величини отриманих доходів і визначення можливостей її збільшення, що здійснюють за допомогою факторного аналізу кожної групи і видів доходів.

Особливим етапом аналізу доходів є оцінювання дохідності окремих видів банківських операцій через порівняння обсягу доходу, отриманого за конкретною операцією, і величини коштів за відповідною статтею активу балансу. Для забезпечення зіставлення даних балансу та звіту про фінансові результати необхідно побудувати так званий баланс «середніх капіталів», що являє собою аналітичну таблицю, яка містить надані середні величини для граничних звітних дат показників статей балансу банку. При цьому перегруповують статті балансу відповідно до напрямів звіту про фінансові результати. У такий спосіб для групи процентних доходів $D_{\text{п}}$ визначають середню величину групи статей балансу, яку складають «працюючі», процентні або дохідні активи банку $A_{\text{сеп}}^{\text{д}}$.

Отже, дохідність працюючих активів $P_{\text{д}}$ визначають за формулою

$$P_{\text{д}} = D_{\text{п}} / A_{\text{сеп}}^{\text{д}}. \quad (5.1)$$

Загалом зміна обсягу доходів банку залежить від зміни обсягу операцій, рівня їхньої дохідності, структури активів із різним рівнем дохідності.

Ефективність діяльності комерційного банку (його прибутковість) визначають на основі відомої формули Дюпона. Увесь арсенал аналітичних засобів дає змогу оцінити значущість практично кожного компонента банківської діяльності і з'ясувати, які параметри найбільше впливають на ефективність його діяльності. Зважаючи на це, для загального оцінювання рівня дохідності банку можна запропонувати систему коефіцієнтів з урахуванням аналізу їхньої динаміки за кілька періодів і порівняння з граничними значеннями та показниками інших банків. Оцінюють за допомогою таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 – Оцінювання рівня дохідності комерційного банку

Коефіцієнт	Чисельник	Знаменник	Оптимальне значення	Економічна характеристика
1	2	3	4	5
K ₁	прибуток Пр	активи банку А	1–4 %	ефективність роботи активів
K ₂	прибуток Пр	доходи банку Д	8–20 %	кількість отриманого прибутку з кожної гривні доходів
K ₃	доходи Д	активи банку А	14–22 %	дохідність 1 грн активів
K ₄	процентні доходи Д _п	активи банку А	10–18 %	рівень ефективності та ризикованості вкладень
K ₅	процентна маржа Д _п – В _п	дохідні активи А ^д	1–3 %	ефективність роботи дохідних активів
K ₆	процентна маржа Д _п – В _п	активи банку А	1–4 %	ефективність управління спредом
K ₇	процентні доходи Д _п	процентні витрати В _п	110–125 %	покриття процентних витрат процентними доходами
K ₈	непроцентні доходи Д _н	доходи банку Д	5–15 %	ефективність використання внутрішньобанківських резервів
K ₉	непроцентні витрати В _н	доходи банку Д	10–25 %	якість управління затратами банку

Продовження таблиці 5.1

1	2	3	4	5
K ₁₀	процентні доходи Д _п	основний капітал банку К _{осн}	1,2–1,7	дохідність 1 грн основного капіталу банку
K ₁₁	процентна маржа Д _п – В _п	основний капітал банку К _{осн}	10–35 %	величина доданої вартості та ефективність управління спредом
K ₁₂	процентна маржа Д _п – В _п	доходи банку Д	6–8 %	ефективність процентної політики банку
K ₁₃	непроцентні доходи Д _н	активи банку А	1–3 %	можливість використання внутрішньобанківських резервів
K ₁₄	дохідні активи А ^д	активи банку А	0,75–0,85	частка дохідних активів(розглядають у взаємозв'язку з K ₁₅)
K ₁₅	дохідні активи А ^д	платні пасиви П ^п	> 1,0	кількість дохідних активів на 1 грн платних пасивів (має пріоритет над K ₁₄)
K ₁₆	дохідні активи А ^д	основний і додатковий капітал банку К	8–18 %	величина дохідних активів на 1 грн власного капіталу
K ₁₇	недохідні активи А ^н	капітал банку К	0,5–2,0	пріоритетність напрямів використання капіталу
K ₁₈	процентні доходи Д _п	платні пасиви П ^п	визначає банк	дохідність використання ресурсної бази банку
K ₁₉	непроцентна маржа Д _н – В _н	процентна маржа Д _п – В _п	48–67 %	співвідношення процентного і непроцентного чистого доходу
K ₂₀	доходи банку Д	середньооблікова чисельність працівників Ч _{сер}	визначає банк	дохідність роботи персоналу

Аналіз зазначених коефіцієнтів, що оцінюють рівень дохідності банку, можна використовувати для побудови рейтингу комерційних банків, оскільки він дає змогу ранжувати банки з урахуванням їхньої дохідності та рентабельності.

5.3 Аналіз витрат комерційного банку

Витрати – це зменшення економічної вигоди в аналізованому періоді внаслідок проведення комерційним банком фінансових і господарських операцій, які зменшують активи або збільшують заборгованість [6].

Аналізуючи витрати, необхідно:

- ❖ вивчити динаміку і структуру витрат за напрямками та постатейно;
- ❖ оцінити виконання фінансового плану за витратами;
- ❖ визначити вплив відповідних факторів на величину витрат із метою виявлення резервів їхньої оптимізації;
- ❖ виявити відповідність динаміки вартості ресурсної бази ціновій політиці банку;
- ❖ вивчити вплив стану грошового ринку на структуру ресурсної бази банку та величину його витрат;
- ❖ розрахувати ступінь диверсифікації ресурсної бази банку.

Особливу увагу приділяють аналізу управлінських витрат для визначення рівня реалізації кадрової політики комерційного банку, впливу чинної системи оплати праці на досягнення прибутковості діяльності, забезпечення поєднання матеріального стимулювання працівників і стратегічних завдань роботи банку тощо.

Крім загального аналізу доходів банку, аналізують рівень витрат за окремими операціями за аналізований період. У звітності банків групування витрат за окремими напрямками збігається з розглянутим вище групуванням доходів, тобто містить такі види:

- ❖ процентні витрати: за залученими коштами клієнтів; коштами інших банків, що містять позики і депозити; емітованими борговими цінними паперами;
- ❖ комісійні витрати за послугами клієнтам та іншим банкам;
- ❖ загальноадміністративні витрати;

- ❖ витрати на персонал;
- ❖ відрахування до резервів;
- ❖ непередбачені витрати.

Щоб оцінити відношення отриманих доходів до здійснених банком витрат, необхідно застосувати групування витрат на процентні та непроцентні.

Для загального оцінювання рівня витрат банку пропонується система коефіцієнтів з урахуванням аналізу їхньої динаміки за кілька періодів, порівняння з граничними значеннями та показниками інших банків (таблиця 5.2).

Наведені коефіцієнти дають змогу уточнити висновки про якість дохідної бази банків, роль окремих компонентів, що визначають дохідність активів, ефективність банківського контролю за своїми витратами. Порівняльна характеристика доходів і витрат є основою оцінювання загального фінансового результату комерційної діяльності банку.

Для оцінювання рівня витрат важливо дослідити динаміку коефіцієнта, який характеризує **співвідношення процентного і непроцентного чистого доходу**:

$$K = (D_n - B_n) / M_n, \quad (5.2)$$

де D_n – непроцентні доходи;

B_n – непроцентні витрати;

M_n – процентна маржа банку.

Значення розрахованого коефіцієнта необхідно порівняти зі світовими стандартами (48–67 %) [20].

Таблиця 5.2 – Показники оцінювання рівня витрат комерційного банку

Коефіцієнт	Чисельник	Знаменник	Оптимальне значення	Економічна характеристика
K ₁	витрати банку В	доходи банку Д	< 1,0	загальна дієздатність банку
K ₂	операційні витрати В _{оп}	операційні доходи Д _{оп}	< 0,95	прогнозний інструмент оцінювання стійкості банку
K ₃	доходи банку Д	платні пасиви П _п	визначає банк	частка доходів на покриття заборгованості
K ₄	платні пасиви П _п	дохідні активи А ^Д	max 1,2	розміщення платних пасивів у дохідні активи
K ₅	витрати банку В	активи банку А	визначає банк	вартість 1 грн банківських активів
K ₆	процентні витрати В _п	середні залишки дохідних активів А ^Д _{сер}	визначає банк	співвідношення витрат працюючих активів
K ₇	процентні витрати В _п	процентні доходи Д _п	< 0,8	частка процентних витрат у процентних доходах банку
K ₈	непроцентні витрати В _н	активи банку А	1—4 %	граничний рівень непроцентних витрат на 1 грн активів
K ₉	непроцентні витрати В _н	середні залишки активів А _{сер}	визначає банк	частка витрат на забезпечення функціонування банку
K ₁₀	непроцентні доходи Д _н	непроцентні витрати В _н	> 0,5	рівень покриття непроцентних витрат непроцентними доходами
K ₁₁	ліквідні активи А _{лікв}	платні пасиви П ^п	> 1,0 (критичне значення <0,8)	збалансованість активної і пасивної політики банку
K ₁₂	витрати банку В	кількість клієнтів К _{кл}		узагальнюючий показник

Мінімальну процентну маржу банку (яка дає змогу покрити необхідні витрати, але не приносить прибутку) розраховують за допомогою показника фінансової стійкості банку.

Отже, всебічний аналіз витрат банку дає змогу знаходити резерви підвищення прибутковості банківської діяльності, оцінювати ефективність їх використання.

Література для поглибленого вивчення теми [1–3, 10, 12, 22].

Тема 6

АНАЛІЗ ПРИБУТКУ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ

План

- 6.1 Загальний аналіз прибутку банку.
- 6.2 Факторний аналіз прибутку.
- 6.3 Оцінювання ефективності діяльності банку.

6.1 Загальний аналіз прибутку банку

Метою аналізу прибутку та рентабельності є виявлення основного центру прибутковості банку і факторів, які впливають на збільшення величини прибутку та підвищення рентабельності банку на основі ефективного управління доходами і витратами. Відповідно до мети визначають такі завдання аналізу прибутку та рентабельності:

- ❖ оцінювання виконання плану прибутку;
- ❖ аналіз динаміки прибутку в цілому, за складом і структурою;
- ❖ факторний аналіз прибутку;
- ❖ аналіз формування та розподілу прибутку;
- ❖ визначення тенденцій динаміки прибутку за тривалий період;
- ❖ аналіз показників ефективності діяльності комерційного банку;
- ❖ аналіз фінансової міцності банку (визначення межі та коефіцієнта безпеки банку).

Загальний обсяг прибутку до оподаткування визначають за даними звіту про фінансові результати. Для обчислення абсолютного розміру прибутку використовують інформацію про доходи і витрати банку, яка дає змогу визначити прибуток у цілому та за його складовими:

$$\begin{aligned} \Pi = & (D_1 - B_1) + (D_2 - B_2) + D_3 + [(D_4 + D_5 + D_6 + D_7) - \\ & - (B_3 + B_4 + B_5 + B_6 + B_7)], \end{aligned} \quad (6.1)$$

де Π – прибуток банку до оподаткування;

D_1 – процентний дохід;

D_2 – комісійний дохід;

D_3 – чистий торговельний дохід;

D_4 – інші банківські операційні доходи;

D_5 – інші небанківські операційні доходи;

D_6 – повернення списаних активів;

D_7 – непередбачені доходи;

V_1 – процентні витрати;

V_2 – комісійні витрати;

V_3 – інші банківські операційні витрати;

V_4 – загальноадміністративні витрати;

V_5 – витрати на персонал;

V_6 – відрахування в резерви та списання сумнівних активів;

V_7 – непередбачені витрати.

Виходячи з наведеного рівняння, яке характеризує утворення прибутку банку, можна визначити прибуток за його складовими:

$$\Pi_1 = D_1 - V_1, \quad (6.2)$$

де Π_1 – чистий процентний дохід;

$$\Pi_2 = D_2 - V_2, \quad (6.3)$$

де Π_2 – чистий комісійний дохід;

$$\Pi_3 = D_3 - V_3, \quad (6.4)$$

де Π_3 – чистий торговельний дохід;

$$\Pi_4 = (D_4 + D_5 + D_6) - (B_3 + B_4 + B_5 + B_6), \quad (6.5)$$

де Π_4 – інший прибуток.

Загальний аналіз прибутку банку до оподаткування потребує побудови аналітичної таблиці, яка відображає динаміку його абсолютного обсягу, складу і структури. Таку таблицю будують безпосередньо за даними звітів за попередній і звітний роки, або, якщо аналізують доходи і витрати банку, інформація може надходити з відповідних аналітичних таблиць. Другий підхід для формування аналітичної таблиці дає змогу використати дані групування доходів і витрат за їхніми видами та істотно знижує трудомісткість розрахунків.

Загальний аналіз прибутку банку потребує використання методик вертикального та горизонтального аналізу.

6.2 Факторний аналіз прибутку

Утворення прибутку комерційного банку є наслідком впливу різних факторів. Деякі з них було розглянуто в попередніх темах. Це доходи і витрати банку, вплив яких на прибуток і його складові є очевидним, і обчислюють за методом прямого рахунку на основі адитивної факторної моделі.

Фактори, під впливом яких формується прибуток, не обмежені доходами і витратами. Дуже важливими факторами, що обумовлюють суму прибутку до оподаткування, є обсяг капіталу банку, рівень ефективності використання активів банку, мультиплікативний ефект капіталу та рентабельність доходу [1].

Рівень ефективності використання активів банку характеризує показник дохідності активів D_a , який розраховують як відношення доходів банку D до сукупних активів A :

$$D_a = D / A. \quad (6.6)$$

Мультиплікатор капіталу – це показник максимальної здатності банку залучати депозити і видавати кредити чи розширювати ланку «депозит – позичка» у розрахунку на одну грошову одиницю свого капіталу, тобто мультиплікатор – це важіль управління банком структурою власного і залученого капіталу, за допомогою якого він має забезпечити потрібну структуру капіталу (співвідношення власного і залученого капіталу), тобто бажану збалансованість між капітальною базою (власним капіталом) і її можливостями залучення додаткових фінансових ресурсів. Іншими словами, це здатність капіталу банку залучати в оборот додаткові гроші, не порушуючи стійкої і дохідної роботи банку. Мультиплікатор капіталу M_k визначають як відношення сукупних активів до балансового капіталу банку K :

$$M_k = A / K. \quad (6.7)$$

Рентабельність доходу R_d обчислюють як відношення прибутку до оподаткування Π до доходу банку:

$$R_d = \Pi / D. \quad (6.8)$$

Залежність прибутку від названих факторів характеризує чотирифакторна мультиплікативна модель:

$$\Pi = K \cdot D_a \cdot M_k \cdot R_d. \quad (6.9)$$

Факторний аналіз прибутку на основі такої моделі здійснюється за допомогою модифікованого методу ланцюгових підстановок і складається з певних елементів.

1 Загальна зміна прибутку до оподаткування у звітному періоді $\Delta\Pi$:

$$\Delta\Pi = \Pi - \Pi_0, \quad (6.10)$$

де Π – прибуток звітного року;

Π_0 – прибуток минулого року.

2 Оцінювання кількісного впливу факторів на відхилення за прибутком до оподаткування:

а) вплив зміни капіталу:

$$(\mathbf{K} - \mathbf{K}_0) * \mathbf{D}_{a.0} * \mathbf{M}_{k.0} * \mathbf{R}_{d0}, \quad (6.11)$$

де $(\mathbf{K} - \mathbf{K}_0)$ – відхилення по капіталу;

$\mathbf{D}_{a.0}$ – дохідність активів у минулому році;

$\mathbf{M}_{k.0}$ – мультиплікатор капіталу в минулому році;

\mathbf{R}_{d0} – рентабельність доходу в минулому році;

б) вплив зміни дохідності активів:

$$\mathbf{K} * (\mathbf{D}_a - \mathbf{D}_{a.0}) * \mathbf{M}_{k.0} * \mathbf{R}_{d0}, \quad (6.12)$$

де \mathbf{D}_a – дохідність активів звітного року;

в) вплив зміни мультиплікатора капіталу:

$$\mathbf{K} * \mathbf{D}_a * (\mathbf{M}_k - \mathbf{M}_{k.0}) * \mathbf{R}_{d0}, \quad (6.13)$$

де \mathbf{M}_k – мультиплікатор капіталу звітного року;

г) вплив зміни рентабельності доходу:

$$\mathbf{K} * \mathbf{D}_a * \mathbf{M}_k * (\mathbf{R}_d - \mathbf{R}_{d0}), \quad (6.14)$$

де \mathbf{R}_{d0} – рентабельність доходу звітного року.

6.3 Оцінювання ефективності діяльності банку

Показники ефективності розраховують за результатами діяльності банку за рік. Для розрахунків за квартал чи півріччя показники необхідно приводити до річного рівня.

Основними показниками, які характеризують прибутковість банку, є:

- ❖ норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу);
- ❖ рентабельність (прибутковість) активів;
- ❖ рентабельність витрат;
- ❖ чистий спред;
- ❖ чиста процентна маржа;
- ❖ рівень іншого операційного доходу [2].

Ці показники та розглянуті вище коефіцієнти загальної дохідності активів і дохідності процентних активів дають змогу досить повно охарактеризувати діяльність банку відносно її ефективності (таблиця 6.1).

Таблиця 6.1 – Показники оцінювання рівня рентабельності комерційного банку

Показник	Економічна сутність	Чисельник	Знаменник	Нормативне значення
норма прибутку на капітал R_k	показує, скільки чистого прибутку припадає на 1 грн капіталу банку і характеризує економічну віддачу капіталу	чистий прибуток ЧП	балансовий капітал К	не менше 15 %
рентабельність активів R_a	відображає внутрішню політику банку, професіоналізм його менеджерів, які підтримують оптимальну структуру активів і пасивів відносно доходів і витрат	чистий прибуток ЧП	активи банку А	не менше 1 %
рентабельність витрат R_v	характеризує рівень віддачі витрат банку та оцінює суму прибутку, що припадає на одиницю витрат	чистий прибуток ЧП	витрати В	–

Чистий спред ЧС характеризує рівень узгодженості процентної політики банку за кредитними і депозитними операціями. Аналіз чистого спреду пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображена в динаміці процентних ставок за активними і пасивними операціями. Чистий спред – це різниця між середніми процентними ставками, отриманими і сплаченими. За його допомогою визначають необхідну мінімальну різницю між ставками за активними і пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника 0). Оптимальне значення показника не менше 1,25 %.

$$\text{ЧП} = \frac{\text{ПД}}{\text{КП}} \cdot 100 - \frac{\text{ПВ}}{\text{ПЗ}} \cdot 100, \quad (6.15)$$

де ПД – процентні доходи за кредитними операціями;

КП – кредитний портфель;

ПВ – процентні витрати за депозитами;

ПЗ – підпроцентні зобов'язання.

Чиста процентна маржа (ЧПМ) дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи. Певною мірою можна вважати, що цей показник характеризує ефективність структури активів банку. Чисту процентну маржу обчислюють як відношення чистого процентного доходу ЧПД до загальних активів банку А:

$$\text{ЧПМ} = \frac{\text{ПД} - \text{ПВ}}{\text{А}} \cdot 100, \quad (6.16)$$

де ПД – процентний дохід;

ПВ – процентні витрати.

Аналізуючи чисту процентну маржу, потрібно зважати на її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому

числі інфляційного, створення прибутку, покриття договірних угод. Оптимальним значенням показника є 4,5 %. Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства.

Рівень іншого операційного доходу ІОД відносно загальних активів А характеризує ступінь залежності фінансового стану банку від «нетрадиційних» доходів.

$$P_{\text{ІОД}} = \frac{\text{ІОД}}{A} \cdot 100 . \quad (6.17)$$

Збільшення цього показника може свідчити про здорову диверсифікацію платних послуг або хибне тяжіння до спекулятивних прибутків для покриття дефіциту основного процентного доходу банку.

Література для поглибленого вивчення теми [3, 13, 20, 23].

Тема 7

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

План

7.1 Сутність і класифікація банківських ризиків.

7.2 Методи кількісного аналізу рівня ризику.

7.1 Сутність і класифікація банківських ризиків

Під банківським ризиком розуміють можливу загрозу втрати банком частини ресурсів, недоодержання доходів або створення додаткових видатків у результаті здійснення фінансових операцій. Зважаючи на специфіку банківського продукту, ризик є обов'язковим і неодмінним явищем банківського бізнесу. В економічній літературі існує кілька типів класифікацій банківських ризиків. Так, деякі економісти говорять, що

комерційні банки, які працюють в умовах ринку, стикаються з ризиками втрат і банкрутств. При цьому основні види ризиків пов'язані зі структурою кредитного та інвестиційного банківського портфеля. Серед портфельних ризиків вони виділяють кредитний ризик, ризик ліквідності та ризик зміни процентних ставок.

Національний банк серед основних банківських ризиків виокремлює такі, як кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, юридичний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик.

В економічній літературі виокремлюють значно більше видів ризиків, притаманних банківській системі, і критеріїв їх оцінювання. Комерційні банки мають справу з безліччю різних категорій ризику, усіма ними управляють по-різному залежно від цілей і стратегій банків [1–5, 10–13].

Для ефективного управління банківськими ризиками можна класифікувати їх за різними критеріями.

Класифікаційні ознаки ризику:

1) *за сферами виникнення*: внутрішні та зовнішні ризики;

2) *залежно від етапу розв'язання проблем*:

– *ризики, що виникають на етапі ухвалення рішень*, – помилки в застосуванні методів визначення рівня ризику через нестачу інформації чи її низьку якість;

– *ризики, що виникають на етапі реалізації рішень*, – помилки в реалізації правильного рішення, несподівані зміни суб'єктивних умов;

3) *за можливістю диверсифікованості*:

– *систематичний* – ризик, властивий тій чи іншій сфері діяльності;

– *специфічний* – ризик, пов'язаний з одержанням доходу від конкретної діяльності;

4) *характером обліку банківські ризики за балансовими та позабалансовими операціями* [12].

До зовнішніх належать ризики, виникнення яких зумовлене змінами в зовнішньому середовищі та безпосередньо не пов'язані з діяльністю самого банку. До зовнішніх ризиків діяльності банку відносять політичні, правові, соціальні та економічні ризики, виникнення яких зумовлене загостренням економічної кризи в країні, політичною нестабільністю, заборонаю або обмеженнями на перерахування коштів за кордон, консолідацією боргів, уведенням ембарго, скасуванням імпорتنих ліцензій, війнами, змінами в законодавстві тощо. Зовнішні ризики не піддаються кількісному оцінюванню, але банки зобов'язані враховувати їх під час формування стратегії та політики банківської діяльності, складання бюджету.

До внутрішніх належать ризики, що виникають безпосередньо в процесі діяльності банку і зумовлені кількістю його клієнтів, партнерів, зв'язків, спектром банківських операцій і послуг. Внутрішні ризики порівняно із зовнішніми краще можна ідентифікувати і оцінити.

Внутрішні ризики за сферою виникнення поділяють на фінансові та функціональні.

Фінансові ризики визначені ймовірністю фінансових втрат і пов'язані з непередбаченими змінами обсягів, структури, доходності та вартості активів і пасивів банку (кредитний, ризик ліквідності, валютний і ринковий ризики, процентний ризик, ризик зміни ресурсної бази та ін.).

Функціональні ризики виникають унаслідок створення і впровадження нових банківських продуктів і послуг, неможливості здійснення своєчасного і повного контролю за фінансово-господарським процесом банку тощо: технологічний ризик, ризик зловживань, документарний ризик, ризик трансакції, операційний ризик, стратегічний ризик, ризик впровадження нових банківських продуктів, юридичний ризик і ризик втрати репутації. Як і зовнішні, функціональні ризики важко оцінити, але банки обов'язково мають їх враховувати у зв'язку з фінансовими втратами, які виникають у разі їх настання [13].

Серед зовнішніх банківських ризиків особливе місце займає **ризик на рівні країни**. Він є різновидом кредитного ризику, пов'язаного з ризиком країни-контрагента. Він обумовлений економічною і соціальною ситуацією країни-позичальника і виникає з кредитуванням нерезидентів. Із ризиком країни тісно пов'язаний трансфертний ризик.

Оцінювання ризику на рівні країни – це оцінювання минулої, сучасної та майбутньої кредитоспроможності країни-позичальниці, тобто її можливості виконати свої фінансові зобов'язання. Ризик на рівні країни нерозривно пов'язаний з економічним і політичним ризиками.

Економічний ризик залежить від стану платіжного балансу країни, системи господарювання, економічної політики (особливо від обмежень на переказ капіталу за кордон), стабільності національної грошової одиниці та ін. Оцінюють економічний ризик зазвичай на підставі даних національної статистики, при цьому розраховують такі показники:

- ❖ показник обслуговування зовнішнього боргу;
- ❖ показник обслуговування процентних виплат;
- ❖ відношення сукупних витрат на обслуговування зовнішнього боргу;
- ❖ обсяг зовнішнього боргу;
- ❖ відношення процентних платежів до валового національного продукту та ін.

До економічних ризиків також можна віднести загальний стан розвитку економіки, рівень інфляції, рівень доходів громадян, податковий тягар підприємств та ін.

Політичний ризик – це можливість виникнення збитків чи скорочення розмірів прибутку внаслідок зміни державної політики. Політичний ризик пов'язаний із можливими змінами в політиці уряду і пріоритетними напрямками його діяльності. Урахування цього ризику особливо важливе у країнах із мінливим законодавством, відсутністю традицій і культури підприємництва.

Правові банківські ризики виникають у випадку непередбаченої зміни законодавства, що регулює банківську діяльність або діяльність клієнтів банку, а також у випадку відсутності законодавчого регламентування тих або інших банківських операцій.

Соціальні ризики зумовлені національними особливостями, можливими ідеологічними і релігійними розбіжностями, національними конфліктами, різним рівнем життя населення.

Ризик інфляції зумовлений виникненням збитків чи скороченням розмірів прибутку банку внаслідок девальвації національної грошової одиниці та знецінювання банківських активів і власного капіталу банку.

Інфляція тією чи іншою мірою супроводжує всі економічні процеси, тому банки не можуть істотно вплинути на неї. У зв'язку зі специфікою своєї посередницької діяльності банки можуть використовувати високі темпи інфляції для підвищення прибутковості своїх операцій за рахунок значного приросту грошової маси і дії кредитного мультиплікатора в процесі кредитування клієнтів.

Форс-мажорні ризики виникають у випадку війни, пожежі, повені, землетрусу або інших стихійних лих.

Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку дуже високий. Управляти цими ризиками дуже складно, а іноді й неможливо.

Кредитний ризик – це ризик непогашення основного боргу позичальником і несплати процентів по банківських позиках.

Процентний ризик – це ризик зниження вартості власного капіталу, викликаний зміною ринкових процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і економічну вартість його активів, зобов'язань і позабалансових інструментів.

Валютний ризик – це ймовірність того, що зміна курсів іноземних валют призведе до зниження прибутків або збитків унаслідок зміни ринкової вартості валютних активів і пасивів.

Ризик ліквідності – це небезпека виникнення проблеми нестачі ліквідних активів для забезпечення виконання власних зобов'язань банку.

Ризик ліквідності важко підлягає вимірюванню, оскільки на цей показник впливає багато факторів. Управляють цим ризиком через дотримання встановлених Національним банком обов'язкових нормативів ліквідності, а також узгодження строків розміщення активів і повернення залучених банком коштів.

Ринковий ризик – ризик втрат по балансових і позабалансових позиціях, пов'язаних із коливанням ринкових цін і котирувань цінних паперів. Ринковий ризик необхідно враховувати для визначення вартості забезпечення за кредитними операціями, оскільки зміни ринкової вартості цінних паперів чи зниження цін на нерухомість можуть призвести до втрат банку під час реалізації заставленого майна у випадку неплатоспроможності позичальника. Для мінімізації ринкового ризику банк встановлює обмеження на розмір кредиту залежно від ринкової вартості заставного майна.

Кожен банк визначає таке співвідношення самостійно залежно від напрямів власної кредитної політики, але навіть найлояльніший банк не прокредитує позичальника більш ніж на 70 % вартості застави.

Ризик зміни ресурсної бази тісно пов'язаний із ринковим, процентним і валютним ризиками. Із формуванням ресурсної бази банк має враховувати ймовірність збільшення витрат відносно залучення ресурсів у разі зміни ситуації на фінансовому ринку (зміни процентних ставок за депозитами, коливань курсів іноземної валюти та ін.). Інша форма прояву ризику ресурсної бази – це збитки у вигляді недоотриманих прибутків у зв'язку з необхідністю наявності певної суми ліквідних коштів для здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів. Для банку це активи, що не приносять прибутку, їхній розмір залежить від зовнішніх обставин (ступінь довіри до банку, економічна та політична ситуація в країні) і

структури клієнтів банку (наприклад, високий процент торговельних організацій означає великий обсяг інкасації готівки).

Одним із напрямів управління ризиком зміни ресурсної бази є розроблення депозитної політики, яка забезпечить банк ресурсами на певний час і за певною ціною для здійснення активних операцій. У процесі її реалізації вирішують два протилежні завдання: забезпечення стабільності ресурсної бази і мінімізація витрат із її формування.

Технологічний ризик – це ризик можливих втрат банку, пов'язаних із використанням технічних засобів, високотехнологічного обладнання і технологій. Рівень технологічного ризику оцінюють за розміром фінансових втрат банку, які виникають унаслідок технічних помилок і збоїв, а також додатковими витратами на їх усунення. Типовим проявом технологічного ризику є збої в комп'ютерній мережі банку або системі електронних платежів.

Документарний ризик – це ризик можливих втрат банку, зумовлений виникненням помилок під час укладання угод, які можуть призвести до невиконання окремих положень угоди або взятих раніше зобов'язань, порушення судової справи тощо. Рівень документарного ризику вимірюють розміром втрат банку, пов'язаних з усуненням помилок, відстоюванням інтересів у суді або сумою недотриманого прибутку. Для зниження документарного ризику банки можуть посилити систему внутрішнього контролю, автоматизувати процес документування, підвищити кваліфікацію персоналу фронт- і бек-офісів та ін.

Операційний ризик – це ризик можливих втрат банку, який виникає внаслідок невідповідності між витратами банку на здійснення своїх операцій і їхньою результативністю. Рівень операційного ризику вимірюють за допомогою показників рентабельності окремих видів банківської діяльності. Але оскільки до складу витрат включені як процентні, так і непроцентні витрати банку, не завжди вдається точно

оцінити рівень операційного ризику та визначити дієві заходи з його мінімізації.

Трансфертний ризик виникає у випадках, коли зобов'язання боржника деноміновані не в національній валюті, а іноземній. У цьому випадку валюта зобов'язань кредиту або платежу може виявитися недоступною для позичальника незалежно від його фінансового стану.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок необґрунтованих управлінських рішень, неналежної реалізації рішень і неадекватного реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Цей ризик виникає внаслідок несумісності:

- ❖ стратегічних цілей банку;
- ❖ бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей;
- ❖ ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей;
- ❖ якості реалізації бізнес-стратегій [23].

Крім того, стратегічний ризик може виникати у випадку неадекватного ресурсного забезпечення реалізації бізнес-стратегій, а також помилкового підходу щодо управління ризиками в банківській практиці. Амбіційність у випадку недостатнього забезпечення кадровими або фінансовими ресурсами може призвести до збитків і навіть до втрати банком своєї репутації.

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок порушення або недотримання банком вимог законів, підзаконних нормативно-правових актів, угод, ухваленої практики або етичних норм, а також можливості двозначного тлумачення встановлених законів або правил.

Ризик впровадження нових продуктів – це ризик можливих втрат банку, який виникає внаслідок недосягнення запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій або технологій. Цей вид

ризик є складовою маркетингових ризиків і супроводжує діяльність банку, пов'язану з розробленням і впровадженням нових банківських продуктів і послуг із метою розширення клієнтської бази, виходу на нові сегменти ринку тощо.

Ризик втрати репутації – це ризик можливих втрат банку, який виникає через неспроможність банку підтримувати свою репутацію як надійної та фінансово стійкої установи. Проявом ризику втрати репутації є скорочення клієнтської бази або відтоку депозитів.

Для мінімізації ризику втрати репутації керівництво банку має розробляти і впроваджувати заходи, спрямовані на врахування та мінімізацію всіх банківських ризиків, забезпечення дохідності та рентабельності банківських операцій, дотримання нормативно встановлених вимог щодо рівня ліквідності банківського балансу, нарощування капітальної бази тощо.

Ризик зловживань – це ризик можливих втрат банку, зумовлений шахрайством, розтратами, оприлюдненням конфіденційної інформації працівниками банку, використанням конфіденційної інформації керівництвом банку у власних цілях.

Функціональні ризики порівняно з фінансовими важче ідентифікувати і кількісно оцінити. Для мінімізації функціональних ризиків банки вдосконалюють системи внутрішнього аудиту, розвивають схеми документообігу, розробляють внутрішні методики оцінювання ефективності окремих банківських операцій. Мінімізації цих видів ризиків також сприяє продумана матеріально-технічна та кадрова політика банку.

7.2 Методи кількісного аналізу рівня ризику

На сьогодні найбільш поширеними методами кількісного аналізу рівня ризику є такі.

Статистичний метод широко застосовують у тих випадках, коли для проведення кількісного аналізу фірма має у своєму розпорядженні значний обсяг аналітико-статистичної інформації з необхідних елементів аналізованої системи за n-кількість періодів часу. Під час проведення аналізу використовують дані, що стосуються результативності здійснення розглянутих дій.

Із використанням цього методу ступінь ризику виражений через величину середньоквадратичного відхилення від очікуваних величин.

Сутність статистичного методу оцінювання ступеня ризику ґрунтована на теорії ймовірності розподілу випадкових величин. Це положення означає, що, маючи достатню кількість інформації про реалізацію визначених видів ризику в минулих періодах для конкретних видів діяльності, банк здатний оцінити імовірність реалізації їх у майбутньому. Така імовірність і буде ступенем ризику.

Метод аналізу доцільності витрат ґрунтований на тому, що в процесі банківської діяльності витрати з кожного конкретного напрямку, а також окремих елементів мають неоднаковий ступінь ризику. Визначення ступеня ризику через аналіз доцільності витрат орієнтоване на ідентифікацію потенційних зон ризику. Раціональність такого підходу полягає в тому, що він допомагає виявити «вузькі» місця в діяльності банку щодо ризикованості, а потім розробити шляхи їх ліквідації.

Аналітичний метод полягає в тому, що в процесі зіставлення і порівняння між собою діаграм визначають основні індикатори, які найбільше впливають на результат проєкту, потім їхні критичні значення для проєкту. Наприклад, якщо проєкт фінансований за рахунок кредитів, то критичним значенням буде та мінімальна величина процентної ставки, за якої проєкт не принесе прибутку, але й не завдасть збитків. Надалі можна отримати варіант припустимих значень, у межах якого проєкт виявляється ефективним (відносно прибутковості) фінансово та економічно.

Метод визначення рівня ризику через *експертні оцінки* порівняно з іншими методами має більш суб'єктивний характер. Ця суб'єктивність є наслідком того, що група експертів, яка займається аналізом ризику, висловлює власні суб'єктивні судження як про наявність і рівень ризику, так і перспективи його розвитку. Найчастіше цей метод застосовують через недостатню кількість інформації або під час визначення рівня ризику такого напряму діяльності, що не має аналогів.

Сутність методу полягає в тому, що спочатку банк виокремлює певну групу ризиків і формує експертну групу, яка в процесі опитування або анкетування присвоює оцінки в балах, виходячи з імовірності виникнення того чи іншого виду ризику, а також ступеня його впливу на діяльність банку.

Метод використання аналогів полягає в тому, що під час аналізу рівня ризику певного напряму діяльності доцільно використовувати дані про розвиток таких самих аналогічних напрямів у минулому. Аналізують минулі фактори ризику на підставі інформації, отриманої з різних джерел. Отримані в такий спосіб дані обробляють для виявлення залежностей між запланованими показниками діяльності й урахування потенційних ризиків.

Доцільність використання цього методу полягає в тому, що якщо необхідно виявити рівень ризику з будь-якого інноваційного напряму діяльності банку, коли немає достатньої бази для порівняння, краще знати минулий досвід, навіть якщо він не відповідає сучасним умовам.

У вітчизняній практиці найбільш поширеним методом оцінювання рівня ризику є *метод коефіцієнтів*, який полягає в розрахунку непрямих (відносних) показників ризикованості.

Інформаційною базою в цьому випадку є статистична та фінансова звітність банків.

До основних коефіцієнтів, за допомогою яких можна оцінити рівень банківських ризиків, належать мультиплікатор капіталу, рівень

капіталізації, співвідношення власних і залучених коштів банку, залежність від міжбанківського кредитування, частка резервів на покриття кредитних ризиків в обсязі кредитного портфеля та ін.

Для оцінювання *ймовірності настання негативної події* – реалізації певного ризику – використовують об'єктивні та суб'єктивні методи.

Аналіз *тривалості періоду впливу ризику* полягає в оцінюванні періоду часу, протягом якого можливий прояв певного виду ризику (наприклад строк кредитної угоди). Період часу зіставляють з імовірністю настання негативної події та розміром втрат банку в цьому випадку. За цих умов операцію можна визначити як операцію з високим ризиком, якщо є висока ймовірність настання негативної події протягом нетривалого періоду часу, незалежно від розміру збитків банку.

За результатами кількісного оцінювання рівня ризику порівнюють реальний (існуючий) ризик із допустимим і ухвалюють відповідні рішення. Також керівництво банку має враховувати, що існування ризику може передбачати декілька сценаріїв розвитку подій, що відрізняються як імовірністю настання негативної події, так і розміром можливих збитків банку.

Література для поглибленого вивчення теми [2, 4, 20, 22].

Тема 8

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ

План

- 8.1 Аналіз фінансової стійкості комерційного банку.
- 8.2 Аналіз ділової активності банку.
- 8.3 Аналіз ліквідності.
- 8.4 Аналіз ефективності управління банком.

8.1 Аналіз фінансової стійкості комерційного банку

Розглянемо першу групу коефіцієнтів, що характеризують фінансову стійкість банку. Для цього спочатку визначимо, на нашу думку, найважливіші з них, наведемо алгоритм їх розрахунку та розкриємо їхній економічний зміст (таблиця 8.1). Отже, як свідчать дані таблиці, основними коефіцієнтами, які характеризують фінансову стійкість банку, є:

- ❖ коефіцієнт надійності;
- ❖ коефіцієнт фінансового важеля;
- ❖ коефіцієнт участі власного капіталу формування активів;
- ❖ коефіцієнт захищеності дохідних активів власним капіталом;
- ❖ коефіцієнт мультиплікатора капіталу.

Таблиця 8.1 – Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників, що характеризують фінансову стійкість

Номер	Показник	Алгоритм розрахунку за балансом	Економічний зміст показника
1	коефіцієнт надійності	$K_H = \frac{K}{Z_K}$	відношення власного капіталу K до залучених коштів Z_K . Рівень залежності банку від залучених коштів
2	коефіцієнт фінансового важеля	$K_{ФВ} = \frac{Z}{K}$	відношення зобов'язань банку Z до капіталу K , розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку
3	коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів – достатність капіталу	$K_{ук} = \frac{K}{A_{заг}}$	розкриває достатність сформованого власного капіталу K в активізації та покритті різних ризиків
4	коефіцієнт захищеності власного капіталу	$K_{зк} = \frac{A_K}{K}$	співвідношення капіталізованих активів A_K і власного капіталу K . Показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно)
5	коефіцієнт захищеності дохідних активів	$K_{зда} = \frac{K - HA_d - Z_b}{A_d}$	сигналізує про захист дохідних активів (що чутливі до зміни процентних ставок) мобільним власним капіталом, де HA_d — недохідні активи; A_d — дохідні активи; Z_b — збитки
6	коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$K_{МК} = \frac{A}{K_a}$	ступінь покриття активів A (акціонерним) капіталом K_a

8.2 Аналіз ділової активності банку

Ділову активність банку в методичній літературі рекомендують визначати через аналіз взаємозв'язку оцінювання ресурсного потенціалу банку (пасивів) і його використання як у цілому в активах, так і його окремих вкладень в інвестиції, кредитний портфель, матеріально-технічне забезпечення.

Необхідні висновки можна отримати в такий спосіб:

1) зіставленням висновків за взаємопов'язаними статтями і розділами активів і пасивів;

2) кількісною ув'язкою змін в активах і пасивах у вартісному вираженні;

3) розрахунком коефіцієнтів, що характеризують досягнуті рівні активності використання пасивів і активів.

Проаналізувавши системи коефіцієнтів, що їх рекомендує методична література для аналізу ділової активності банку, ми відібрали такі з них, які найбільше і безпосередньо, а не опосередковано розкривають рівень використання пасивів і активів [1-5].

У частині пасивів:

- ❖ коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів;
- ❖ коефіцієнт активності залучення строкових коштів;
- ❖ коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів;
- ❖ коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи;
- ❖ коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель.

У частині активів:

- ❖ коефіцієнт рівня дохідних активів;
- ❖ коефіцієнт кредитної активності;
- ❖ коефіцієнт загальної інвестиційної активності в цінні папери, асоційовані і дочірні підприємства (через пайову участь);
- ❖ коефіцієнт (частка) інвестицій у цінні папери і пайову участь у дохідні активи;
- ❖ коефіцієнт проблемних кредитів.

Узагальнення відібраних коефіцієнтів, алгоритм розрахунку та їхній економічний зміст наведені в таблиці 8.2.

Таблиця 8.2 – Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників, що характеризують ділову активність банку

Номер	Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
а) у частині пасивів			
1	коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів	$K_{зк} = \frac{Зк}{П_{заг}}$	питома вага залучених коштів $Зк$ у загальних пасивах $П_{заг}$
2	коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів	$K_{змбк} = \frac{МБК}{П_{заг}}$	питома вага одержаних міжбанківських кредитів МБК у загальних пасивах $П_{заг}$
3	коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	$K_{зсд} = \frac{Д_{стр}}{П_{заг}}$	питома вага строкових депозитів $Д_{стр}$ у загальних пасивах $П_{заг}$
4	коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи	$K_{зда} = \frac{Д_a}{Зк}$	співвідношення дохідних активів $Д_a$ і залучених коштів $Зк$
5	коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель	$K_{зкп} = \frac{КР}{Зк}$	питома вага кредитного портфеля КР у залучених коштах $Зк$
6	коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель	$K_{дскр} = \frac{КР}{Д_c}$	співвідношення кредитного портфеля КР і депозитів строкових $Д_c$
б) у частині активів			
1	коефіцієнт дохідних активів	$K_{да} = \frac{А_d}{А_з}$	питома вага дохідних активів $А_d$ у загальних активах $А_з$
2	коефіцієнт кредитної активності інвестицій у кредитний портфель	$K_{кра} = \frac{КР}{А_з}$	питома вага кредитного портфеля КР у загальних активах $А_з$
3	коефіцієнт загальної інвестиційної активності в цінні папери і пайову участь	$K_{цпп} = \frac{ЦПП}{А_з}$	питома вага портфеля цінних паперів і паїв ЦПП у загальних активах $А_з$
4	коефіцієнт інвестицій у дохідних активах	$K_{йда} = \frac{ЦПП}{А_з}$	питома вага інвестицій ЦПП у дохідних активах $А_d$
5	коефіцієнт проблемних кредитів	$K_{пк} = \frac{КР_{пб}}{КР}$	питома вага проблемних (прострочених і безнадійних) кредитів $КР_{пб}$ у кредитному портфелі в цілому КР

Ділову активність визначає як рівень залучення пасивів, так і рівень їх використання в активах. Доцільно насамперед розглянути групу показників, які характеризують рівень ділової активності залучення пасивів і розміщення

їх у певні групи активів. Ця група показників служить вимірником рівня ефективності діяльності банку на фінансовому ринку.

Ділову активність активів характеризує рівень вкладень ресурсів банку в дохідні активи, кредитний портфель, цінні папери і розкриває як досягнутий рівень, так і можливості банку в певний період. Різке підвищення дохідних активів у цілому, із їх диверсифікацією в кредитний та інвестиційний портфелі, за більшістю показників свідчить про ескалацію ділової активності комерційного банку і розширення власного місця на фінансовому ринку.

8.3 Аналіз ліквідності

Ліквідність комерційного банку – це можливість і здатність банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і різними контрагентами в аналізованих періодах. Ліквідність балансу як ступінь покриття зобов'язань активами і ліквідність самих активів забезпечена дотриманням насамперед обов'язкових економічних нормативів Національного банку України.

Водночас ліквідність банку залежить не лише від структури балансу, а й ефективності управління активами та пасивами, рівня диверсифікації ресурсної бази, якості кредитного портфеля, стабільності залучених коштів. Важливу роль відіграє також здатність банку швидко мобілізувати грошові ресурси через продаж ліквідних активів або залучення коштів на міжбанківському ринку.

Для підтримання належного рівня ліквідності банки здійснюють постійний моніторинг грошових потоків, прогнозують потребу в ліквідних коштах і формують відповідні резерви.

Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників ліквідності наведено в таблиці 8.3, вони допомагають достатньо повно розкрити ліквідність балансу банку [14].

Таблиця 8.3 – Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників, що характеризують ліквідність балансу банку

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = \frac{K_{кр} + K_a}{D}$	показує можливість банку погашати «живими» грошми з коррахунків і каси зобов'язання за всіма депозитами D
коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	$K_{зл} = \frac{A_{заг}}{Z_{заг}}$	характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань $Z_{заг}$ всіма активами $A_{заг}$
коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів	$K_{свр} = \frac{A_{вл}}{A_p}$	характеризує питому вагу високоліквідних активів $A_{вл}$ у робочих активах A_p
коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рл} = \frac{A_d}{Z_{заг}}$	характеризує забезпечення дохідними активами банку A_d його загальних зобов'язань $Z_{заг}$ і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями дохідних активів
коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для визначення незбалансованої ліквідності)	$K_{скзд} = \frac{КР}{D}$	розкриває, наскільки видані кредити КР забезпечені всіма залученими депозитами D (чи є незбалансована ліквідність)

Ці показники призначені для оцінювання ліквідності банку відносно його здатності перетворювати активи в грошову готівку для погашення зараз (на дату складання балансу) і в найближчий період зобов'язань перед клієнтами за їхніми поточними, депозитними, ощадними рахунками, а також перед кредиторами, інвесторами, акціонерами.

8.4 Аналіз ефективності управління банком

Результативним показником діяльності банку є величина одержаного прибутку. Рівень окупності прибутком статутного і загального капіталу, активів (у тому числі дохідних), а також витрат банку характеризує їхня рентабельність (таблиця 8.4).

Таблиця 8.4 – Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників, що характеризують ефективність управління банком

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника
1 Рентабельність за доходом		
загальний рівень рентабельності	$K_1 = \frac{Пб}{Дз}$	розмір балансового прибутку Пб на 1 грн доходу Дз
окупність витрат доходами	$K_2 = \frac{Дз}{Вз}$	розмір доходу Дз на 1 грн витрат Вз
чиста процентна маржа	$K_3 = \frac{\text{Процентні доходи} - \text{Процентні витрати}}{\text{Активи}} \cdot 100$	розкриває рівень дохідності активів від процентної різниці
чистий спред	$K_4 = \left(\frac{\text{Пр. отрим. кредити}}{\text{Пр. сплач. депозити}} \cdot 100 \right) - \left(\frac{\text{Пр. отрим. кредити}}{\text{Пр. сплач. депозити}} \cdot 100 \right)$	розкриває рівень дохідності активів від процентних операцій
інший операційний дохід	$K_5 = \frac{Ді}{Аз}$	свідчить про рівень дохідності активів Аз від інших нетрадиційних послуг і доходів інших Ді
2 Рентабельність по чистому прибутку		
рентабельність активів, %	$K_6 = \frac{ЧП}{Азаг}$	рівень окупності чистим прибутком ЧП середньорічних активів у цілому Азаг
рентабельність дохідних активів	$K_7 = \frac{ЧП}{Ад}$	рівень окупності чистим прибутком ЧП середньорічних активів у цілому Ад
рентабельність загального капіталу	$K_8 = \frac{ЧП}{Кзаг}$	рівень окупності чистим прибутком ЧП середньорічного загального капіталу Кзаг
рентабельність статутного фонду (акціонерного капіталу)	$K_9 = \frac{ЧП}{Ка}$	рівень окупності чистим прибутком ЧП середньорічного акціонерного капіталу Ка
рентабельність за діяльністю витратами	$K_{10} = \frac{ЧП}{Вз}$	рівень прибутком банку Вз окупності ЧП усіх чистих витрат

Традиційно рентабельність (показники прибутковості, такі як ROA, ROE) характеризує ефективність роботи банку, тобто здатність генерувати прибуток. Однак орієнтація тільки на прибутковість є обмеженою, оскільки:

- ❖ високого прибутку можна досягати за рахунок підвищеного ризику;
- ❖ не враховують якість активів і структуру зобов'язань;
- ❖ ігнорують рівень ліквідності і стійкість до кризових ситуацій;
- ❖ не оцінюють якість управління банком.

Саме тому виникла потреба переходу до багатофакторної системи оцінювання, якою стала **CAMELS** [15].

Рейтингова система **CAMELS** – це комплексна методика оцінювання фінансового стану банків, яку використовують наглядові органи для визначення надійності і стабільності банківських установ.

Назва **CAMELS** є аббревіатурою від шести основних компонентів оцінювання:

- ❖ **C (Capital adequacy)** – достатність капіталу: оцінює, чи має банк достатній запас капіталу для покриття ризиків і можливих збитків;
- ❖ **A (Asset quality)** – якість активів: аналізує структуру активів банку, насамперед кредитного портфеля, і рівень проблемних кредитів;
- ❖ **M (Management)** – якість управління: характеризує ефективність менеджменту, систему внутрішнього контролю і здатність ухвалювати обґрунтовані рішення;
- ❖ **E (Earnings)** – прибутковість: визначає стабільність і достатність доходів банку для підтримання його діяльності та розвитку;
- ❖ **L (Liquidity)** – ліквідність: оцінює здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання;
- ❖ **S (Sensitivity to market risk)** – чутливість до ринкових ризиків: ураховує вплив змін процентних ставок, валютних курсів та інших ринкових факторів.

Кожен із цих компонентів оцінюють за шкалою зазвичай від 1 до 5:

- ❖ 1 – сильний стан (мінімальний ризик);
- ❖ 2 – задовільний;
- ❖ 3 – посередній;
- ❖ 4 – проблемний;
- ❖ 5 – незадовільний (високий ризик) [15].

На основі цих оцінок формують загальний рейтинг банку, який допомагає наглядовим органам своєчасно виявляти проблеми та вживати відповідних заходів впливу.

Система CAMELS широко застосовують центральні банки та регулятори у світі, у тому числі використовують і в практиці банківського нагляду в Україні для комплексного оцінювання діяльності банків.

Література для поглибленого вивчення теми [1–3, 9, 14–19].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. / НБУ; ред. У. Я. Грудзевич. Київ: УБС НБУ, 2007. 222 с.
- 2 Аналіз банківської діяльності: підручник /А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А. М. Герасимовича. Київ: КНЕУ, 2004. 599 с.
- 3 Бондаренко Л. М. Фінансовий аналіз банківської діяльності: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 352 с.
- 4 Варцаба В. І., Заславська О. І. Сучасне банківництво: теорія і практика: навч. посіб. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 364 с.
- 5 Дропа Я. Б. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 238 с.
- 6 Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III (зі змін. і доп.). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
- 7 Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
- 8 Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 (із змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>.
- 9 Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: затв. Постановою Правління НБУ від 21.10.2011 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11#Text>.
- 10 Коваленко С. В. Банківська справа та фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків: Основа, 2019. 288 с.
- 11 Копилюк О. І., Музичка О. М. Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. / Укоопспілка. Львів: Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2016. 415 с.

12 Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 486 с.

13 Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності: навч.-метод. посіб. / Мін-во освіти і науки України. Київ: КНЕУ, 2003. 347 с.

14 Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: затв. Постановою Правління НБУ від 17.09.2015 р. № 615 (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#n35>.

15 Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS: затв. Постановою Правління НБУ від 08.05.2002 р. № 171 (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02#Text>.

16 Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затв. Постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>.

17 Положення про встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку: затв. Постановою Правління НБУ від 29.03.2018 р. № 184-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr184500-18#Text>.

18 Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду: затв. Постановою Правління НБУ від 08.08.2001 р. № 334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0749-01#Text>.

19 Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні: затв. Постановою Правління НБУ від 11.12.2014 р. № 806 (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0806500-14#n22>.

20 Ситник Н. С., Стасишин А. В., Блащук-Девяткіна Н. З., Петик Л. О. Банківська система: навч. посіб. / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.

21 Ухвалено комплекс рішень для стимулювання залученості банківського сектору до фінансування проєктів з відбудови економіки країни. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/uhvaleno-kompleks-rishen-dlya-stimulyuvannya-zaluchenosti-bankivskogo-sektoru-do-finansuvannya-proyektiv-z-vidbudovi-ekonomiki-krayini>.

22 Шаповалова Н. В., Гриценко І. М. Фінансовий аналіз: теорія та практика для банків. Київ: КНЕУ, 2021. 320 с.

23 Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / ред. С. І. Шкарабан. Київ: Знання, 2006. 311 с.

Д. І. Бойко

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Бойко Д. І.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 27.04.2026 р.

Умовн. друк. арк. 5,25. Тираж . Замовлення № .

Видавець та виготовлювач Український державний університет

залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха,7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018